

NORGES BANK

2015

**FINANSIELL
STABILITET**

SÅRBARHET OG RISIKO

INNHOOLD

HOVEDSTYRETS VURDERING	6
SAMMENDRAG	8
1 RISIKOBILDET	9
Sårbarhet og risiko i Norge	9
Risikobildet internasjonalt	12
RAMME: IMF har vurdert det norske finansielle systemet	15
UTDYPIING: Lav avkastning gir utfordringer for ytelsesbaserte pensjonsordninger	16
2 SOLIDITET I BANKENE	19
God lønnsomhet, men økt usikkerhet	19
Bankenes soliditet ved et kraftig tilbakeslag	21
TEMA: Krav til uvektet kapitalandel i norske banker	24
RAMME: Uvektet kapitalandel med tap som i tre tidligere kriser	27
UTDYPIING: Kredittrisiko i foretak innen næringseiendom og bygg og anlegg	28
3 BANKENES FINANSIERING	32
Utviklingstrekk i bankenes finansieringskilder	32
Nye likviditetsregler for norske banker	34
TEMA: Konsekvenser for bankenes finansiering ved et boligprisfall	36
RAMME: Likviditetsregulering	39
4 SENTRALE MOTPARTER OG SYSTEMRISIKO	40
Økt bruk av sentrale motparter	40
Sentrale motparter styrker finansiell stabilitet	41
Nye utfordringer	42
VEDLEGG	
1 Den norske banksektoren	44
2 Regelverksprosesser	50

Norges Banks rapporter om finansiell stabilitet

I den årlige rapporten *Finansiell stabilitet* vurderer Norges Bank sårbarhet og risiko i det finansielle systemet. Det legges vekt på langsiktige og strukturelle trekk ved bankene, finansmarkedene og norsk økonomi som har betydning for finansiell stabilitet. I *Pengepolitisk rapport med vurdering av finansiell stabilitet* gis en vurdering av den løpende utviklingen i finansielle ubalanser og i bankene, sammen med Norges Banks pengepolitiske vurderinger og beslutningsgrunnlaget for motsyklisk kapitalbuffer i bankene.

Hovedstyret drøftet rapporten *Finansiell stabilitet 2015* i sitt møte 4. november.

FINANSIELL STABILITET OG NORGES BANKS ROLLE

Finansiell stabilitet innebærer at det finansielle systemet er robust overfor forstyrrelser, slik at det er i stand til å formidle finansiering, utføre betalinger og omfordele risiko på en effektiv måte.

Finansiell stabilitet er et av Norges Banks hovedmål i arbeidet med å fremme økonomisk stabilitet. Norges Banks oppgaver og ansvar på dette området følger av sentralbanklovens § 1 som sier at banken skal «fremme et effektivt betalingssystem innenlands og overfor utlandet». I § 3 står det: «Banken skal underrette departementet når det etter bankens oppfatning er behov for tiltak av penge-, kreditt- og valutapolitisk karakter av andre enn banken.» Etter lov om betalingssystemer er Norges Bank konsesjonsmyndighet for avregnings- og oppgjørssystemene til bankene, de såkalte interbanksystemene.

Norges Bank kan tilføre ekstraordinære lån til enkeltbanker eller til banksystemet når etterspørselen etter likviditet ikke kan møtes fra andre kilder og finansiell stabilitet er truet. Som bankenes bank vil Norges Bank overvåke det finansielle systemet som helhet med særlig vekt på risikoen for systemsvikt.

Finansdepartementet skal fastsette kravet til den motsykliske bufferen fire ganger i året. Norges Bank har fått i oppdrag å lage et beslutningsgrunnlag og gi Finansdepartementet råd om nivået på bufferen. Beslutningsgrunnlaget publiseres fire ganger i året som en del av *Pengepolitisk rapport med vurdering av finansiell stabilitet*.

HOVEDSTYRETS VURDERING

I denne rapporten vurderer Norges Bank sårbarhet og risiko i det norske finanssystemet og peker på tiltak som kan bidra til finansiell stabilitet. Hovedstyret drøftet innholdet i rapporten i sitt møte 4. november.

Hovedstyret har merket seg at de norske bankene for tiden har god inntjening og lave tap. Kapitaldekningen har økt betydelig de siste årene, og likviditeten er bedret. Det har økt motstandskraften i bankene. Samtidig er det trekk ved norsk økonomi og finanssystemet som gjør bankene sårbare:

- Husholdningene har høy gjeldsbelastning. Gjeldsveksten er lavere enn i årene før finanskrisen, men gjelden øker fortsatt raskere enn husholdningenes inntekter. Særlig yngre husholdninger er utsatt fordi de har mye gjeld, høy rentebelastning og lite annen formue enn bolig. Høy gjeld kan medføre at husholdningene strammer kraftig inn i konsumet hvis de mister inntekt, rentene øker eller boligprisene faller. Det kan forsterke et tilbakeslag og gi økte tap i bankene.
- Eiendomsprisene har lenge steget. Bankene har store utlån til næringseiendom. I regioner med betydelig eksponering mot petroleumsvirksomhet viser både bolig- og næringseiendomsmarkedet svakhetstegn, særlig på Sørvestlandet. Ringvirkninger av oljeprisfallet kan etter hvert gi svakere utvikling også i andre regioner.
- Norske banker har omfattende kortsiktig finansiering i utenlandsk valuta. Løpetiden har falt det siste året. Kortsiktig finansiering som ikke motsvares av svært likvide eiendeler, kan gi opphav til refinansieringsrisiko. Ny regulering av amerikanske pengeomarkedsfond kan gi bankene dårligere tilgang på kortsiktig finansiering i dollar.

Sentralbankens kjøp av verdipapirer har presset ned langsiktige renter. Investorer har tilpasset seg ved å etterspørre andre verdipapirer, slik at risikopåslagene har falt. Samtidig er det stor usikkerhet om utviklingen i verdensøkonomien og om hvor lenge sentralbankene vil fortsette med ukonvensjonelle tiltak. Det har vært eksempler på at selv mindre hendelser og nyheter

har gitt betydelige utslag i finansmarkedene. Hvis risikopåslagene i internasjonale finansmarkeder skulle øke raskt, kan det bli mer krevende for norske banker å hente markedsfinansiering.

Fallet i oljeprisen har svekket vekstutsiktene og økt usikkerheten om den videre utviklingen i norsk økonomi. Det har økt sannsynligheten for at en oppgang i risikopåslagene på bankenes finansiering eller et stemningsskifte i eiendomsmarkedet kan utløse et tilbakeslag og gi tap i bankene i løpet av de neste årene. Stor fallhøyde i eiendomsprisene og høy gjeld i husholdningene kan i så fall forsterke nedgangen. Stresstesten i denne rapporten viser at bankene kan få store utlånstap ved et kraftig tilbakeslag i norsk økonomi, men også at økte kapitalbuffer har gjort banksystemet mer robust. Større kapitalbuffer og bedre likviditet i bankene bidrar til lavere risiko for at et tilbakeslag eller finansiell uro skal utvikle seg til en finansiell krise.

Hovedstyret har merket seg at sentrale motparter er blitt mer systemviktige i internasjonale finansmarkeder. Krav om oppgjør gjennom sentrale motparter har vært et viktig tiltak for å møte utfordringer i derivatmarkedene som ble avdekket under finanskrisen. Norske banker gjør opp rentederivater gjennom sentrale motparter i utlandet. Normalt vil sentrale motparter bidra til bedre håndtering av motpartsrisiko. Samtidig utgjør konsentrasjon av risiko hos sentrale motparter en sårbarhet.

Sårbarheten i det norske finanssystemet og norsk økonomi har ledet til strengere krav til bankenes kapital og likviditet etter finanskrisen. De risikovektede kapitalkravene skal sørge for at egenkapitalen står i forhold til risikoen for tap. Banker beregner risikovekter basert på historiske utlånstap. Mangelfullt datagrunnlag og modellusikkerhet kan føre til at risikovektene blir for lave. Det er derfor behov for en sikkerhetsmekanisme. De norske kapitalkravene har i dag en slik sikkerhetsmekanisme i overgangsregelen som er basert på risikovektene i det gamle Basel I-regelverket. Overgangsregelen praktiseres ulikt i ulike europeiske land.

Krav til uvektet kapitalandel er en alternativ sikkerhetsmekanisme. EU skal etter planen innføre krav til uvektet kapitalandel i 2018. Finanstilsynet sendte i juni brev til Finansdepartementet med vurderinger av et slikt krav til norske banker.

Hovedstyret mener et tilstrekkelig høyt krav til uvektet kapitalandel kan erstatte overgangsregelen. Uvektet kapitalandel er uavhengig av risikovekter. Krav til uvektet kapitalandel kan derfor være bedre egnet som sikkerhetsmekanisme enn dagens overgangsregel. Uten overgangsregelen vil det bli enklere å sammenligne kapitaldekningen mellom banker fra ulike land. I tillegg er uvektet kapitalandel et direkte mål på hvor mye kapital bankene har til å dekke eventuelle tap.

Minstekravet i EU kan bli tre prosent. Flere europeiske land innfører høyere krav. Hovedstyret mener krav til uvektet kapitalandel i norske banker bør være tilstrekkelig høyt til at bankenes evne til å tåle tap ikke svekkes. Norske banker samlet har i dag i overkant av seks prosent uvektet kapitalandel, nær det gjennomsnittlige nivået de siste 20 årene.

Hovedstyret mener at krav til uvektet kapitalandel bør bestå av et minstekrav og bufferkrav, i samsvar med kravene til risikovektet kapital. Det bør stilles strengere krav til tapståeevnen i systemviktige banker enn andre banker. Systemviktige banker bør derfor ha høyere bufferkrav. En mulig utforming er å sette et minstekrav og ha et fast forholdstall mellom bufferkravet og de risikovektede bufferkravene. Ved store utlånstap skal bankene kunne tære på bufferkapitalen.

Utfallet av internasjonale regelverksprosesser kan påvirke den endelige utformingen av kravet til uvektet kapitalandel. Innfasing av kravet bør ses i lys av andre krav til bankene. Nivået på eventuelle krav til uvektet kapitalandel bør være offentlig.

Øystein Olsen
11. november 2015

ANBEFALING

Et tilstrekkelig høyt krav til uvektet kapitalandel kan erstatte overgangsregelen (Basel I-gulvet).

Krav til uvektet kapitalandel bør ha bufferkrav, i samsvar med kravene til risikovektet kapital.

Systemviktige banker bør ha høyere krav enn andre banker.

Det samlede kravet bør være høyt nok til at bankene minst opprettholder dagens nivå på uvektet kapitalandel på om lag seks prosent.

Nivået på krav til uvektet kapitalandel bør være offentlig.

SAMMENDRAG

I Finansiell stabilitet 2015 vurderer Norges Bank sårbarhet og risiko i det norske finansielle systemet og legger fram en anbefaling om krav til uvektet kapitalandel i norske banker.

1. RISIKOBILDET

Veksten internasjonalt fortsetter i moderat tempo, men usikkerheten rundt utviklingen i Kina og andre fremvoksende økonomier har økt. Svakere utsikter for norsk økonomi har økt sannsynligheten for at et stemningsskifte i eiendomsmarkedet eller dyrere finansiering for bankene kan utløse et tilbakeslag og gi tap i bankene. Stor fallhøyde i eiendomsprisene og høy gjeld i husholdningene kan forsterke nedgangen. Samtidig er bankene nå bedre rustet til å møte en mer krevende tid.

2. SOLIDITET I BANKENE

Norske banker har de siste årene nær doblet sin rene kjernekapitaldekning. Det har gjort bankene mer robuste mot fremtidige utlånstap. Stresstesten viser at de største norske bankene kan få store utlånstap ved et kraftig tilbakeslag i norsk økonomi, uten å bryte minstekravet til kapitaldekning. Finanskrisen avdekket at bankenes risikovekter kan undervurdere reell risiko. Det taler for også å stille krav til et soliditetsmål som ikke vektet ut fra risiko, såkalt uvektet kapitalandel (leverage ratio).

3. BANKENES FINANSIERING

Norske banker har god tilgang på markedsfinansiering, men ny regulering påvirker finansieringsmarkedene og bankenes finansieringsstruktur. Nytt likviditetsregelverk vil gjøre bankene mindre sårbare for at tilgangen på finansiering svikter. Obligasjoner med fortrinnsrett (OMF) er en viktig finansieringskilde for bankenes utlån til bolig. Et kraftig fall i boligprisene kan gi økte risikopåslag og dårligere tilgang på finansiering.

4. SENTRALE MOTPARTER OG SYSTEMRISIKO

Finanskrisen tydeliggjorde flere svakheter ved markedet for derivathandel. EU-reguleringen EMIR innfører blant annet krav om at standardiserte rentederivater gjøres opp gjennom sentrale motparter. Norske banker clearer rentederivater gjennom sentrale motparter i utlandet. Sentrale motparter har effektive prosedyrer for å håndtere motpartsrisiko. Eventuelle tap som oppstår, fordeles på deltakerne. Samtidig fører økt bruk av sentrale motparter til økt konsentrasjonsrisiko.

1 RISIKOBILDET

SÅRBARHET OG RISIKO I NORGE	9	RAMME: DE VIKTIGSTE SÅRBARHETENE I DET NORSKE FINANSIELLE SYSTEMET	10
• Mer robuste banker	9		
• Høy gjeld i husholdningene	9		
• Vedvarende sterk vekst i eiendomspriser	11	RAMME: IMF HAR VURDERT DET NORSKE FINANSIELLE SYSTEMET	15
• Bankenes kortsiktige finansiering i valuta	11		
• Tiltak for å dempe sårbarhet	12		
RISIKOBILDET INTERNASJONALT	12	UTDYPING: LAV AVKASTNING GIR UTFORDRINGER FOR YTELSESBASERTE PENSJONSORDNINGER	16
• Tegn til lavere likviditet i finansmarkedene	13		

Veksten internasjonalt fortsetter i moderat tempo, men usikkerheten rundt utviklingen i Kina og andre fremvoksende økonomier har økt. Svakere utsikter for norsk økonomi har økt sannsynligheten for at et stemningsskifte i eiendomsmarkedet eller dyrere finansiering for bankene kan utløse et tilbakeslag og gi tap i bankene. Stor fallhøyde i eiendomsprisene og høy gjeld i husholdningene kan forsterke nedgangen. Samtidig er bankene nå bedre rustet til å møte en mer krevende tid.

SÅRBARHET OG RISIKO I NORGE

Mer kapital og likviditet har gjort bankene bedre rustet til å møte økte tap. På den annen side er det sårbarheter i det norske finansielle systemet: høy gjeld i husholdningene, vedvarende sterk vekst i eiendomspriser og bankenes kortsiktige finansiering i valuta.¹

MER ROBUSTE BANKER

Bankene har de siste årene hatt god inntjening og lave tap. Overskuddene er brukt til å øke kapitaldekningen betydelig. Bankenes rene kjernekapitaldekning har nær doblet seg de siste årene, se figur 1.1. Likviditeten i bankene er bedret. Stresstesten i kapittel 2 viser at økningen i kapitaldekning har gitt bankene mye kapital å tære på.

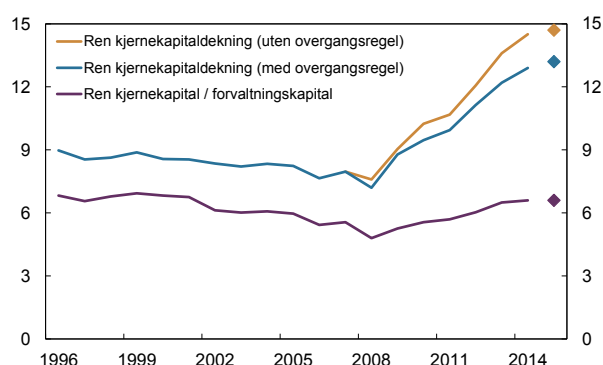
Samtidig er det trekk ved norsk økonomi og finanssystemet som gjør bankene sårbare. De viktigste sårbarhetene i det norske finansielle systemet er oppsummert i rammen på side 10 og omtalt nedenfor.

HØY GJELD I HUSHOLDNINGENE

Husholdningene har høy gjeldsbelastning. Gjeldsveksten har kommet ned etter finanskrisen, men også det siste året har gjelden vokst raskere enn husholdningenes disponible inntekter.

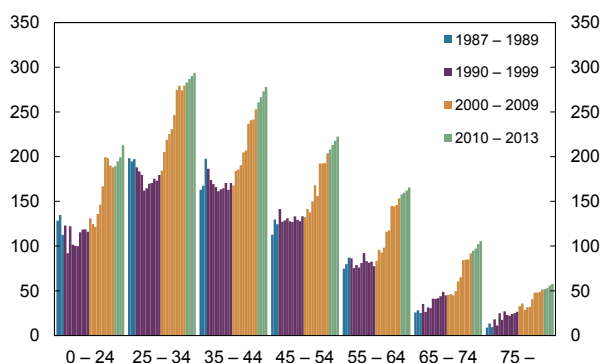
Siden begynnelsen av 2000-tallet har gjeldsbelastningen økt i alle aldersgrupper, se figur 1.2. Hushold-

Figur 1.1 Ren kjernekapitaldekning og ren kjernekapitalandel. Norske banker samlet.¹ Prosent. 1996 – 2014 og 2. kv. 2015

1) For banker som er finanskonsern, benyttes tall for bankkonsern, for øvrige banker benyttes morbanktall.
Kilde: Finanstilsynet

Figur 1.2 Gjeld som andel av inntekt etter skatt etter alder på hovedinntektstaker. Prosent. 1987 – 2013

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

1 IMF har nylig offentliggjort en vurdering av det finansielle systemet i Norge, se ramme side 15.

ningene har betydelig egenkapital, men boligformue utgjør en stor andel. Særlig yngre husholdninger er utsatt fordi de har mye gjeld, høy rentebelastning og lite annen formue enn bolig.

Økt usikkerhet, høyere arbeidsledighet og et eventuelt boligprisfall kan både føre til en brå innstramning i konsumet og flere misligholdte lån. Analysene i Finansiell stabilitet 2014 indikerer at sannsynligheten for en kraftig økning i mislighold av boliglån likevel er moderat. Husholdningene vil trolig møte fall i inntekt og boligpriser med å kutte i konsumet for å betjene

gjelden. Et fall i husholdningenes konsum kan igjen ramme foretakenes inntjening og evne til å betjene gjeld. Bankene kan da få tap på lån til foretak. Tapene kan svekke bankenes evne til å yte kreditt og dermed bidra til å forsterke nedgangen.

Den høye gjelden har gjort husholdningene sårbare for renteøkninger. Med tre prosentenheters renteøkning vil husholdningenes rentebelastning nå kunne komme nær nivåene på slutten av 1980-tallet, se figur 1.3.

DE VIKTIGSTE SÅRBARHETENE I DET NORSKE FINANSIELLE SYSTEMET

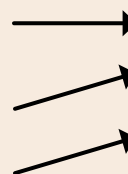
VIKTIGSTE SÅRBARHETER I NORGE

Høy gjeld i husholdningene

Vedvarende sterk vekst i eiendomspriser

Bankenes kortsiktige finansiering i valuta

Endring siden Finansiell stabilitet 2014

Det er tre nivåer for sårbarhet hvor rødt er mest alvorlig:

I Finansiell stabilitet vurderer Norges Bank sårbarhet og risiko for rystelser i finanssystemet som kan få alvorlige konsekvenser for realøkonomien.

Sårbarhet kan bygges opp gradvis over tid eller skyldes mer permanente, strukturelle forhold i det finansielle systemet. Sårbarheter kan forsterke et tilbakeslag og gi finansiell uro når økonomien blir utsatt for forstyrrelser.

Forstyrrelser som utløser finansiell uro eller et tilbakeslag, kan være vanskelige å forutse og påvirke for myndighetene. En liten åpen økonomi som den norske vil ofte rammes av forstyrrelser fra utlandet. Små forstyrrelser eller skift i forventninger kan være nok til å utløse uro når sårbarheten er stor.

I tabellen er det brukt tre nivåer på sårbarhet: gult, oransje og rødt, hvor rødt vurderes som mest alvor-

lig. Vurderingen av sårbarhet er basert på kunnskap om hva som historisk har forårsaket tilbakeslag og finansiell uro. Hva som vurderes som de mest fremtredende sårbarhetene, kan endres over tid. Pilene angir en vurdering av hvorvidt sårbarheten har økt, blitt mindre eller er uendret siden forrige rapport om Finansiell stabilitet.

Dersom en sårbarhet klassifiseres som oransje eller rødt, vil Norges Bank vurdere å gi råd om tiltak. Det kan være tiltak rettet mot å dempe sårbarheten direkte eller tiltak som øker motstandskraften i bankene. For de tre sårbarhetene som er oppsummert ovenfor, har myndighetene allerede iverksatt en rekke tiltak, blant annet for å styrke soliditeten i bankene. Det kan ta tid før vi ser virkningene av allerede iverksatte tiltak.

VEDVARENDE STERK VEKST I EIENDOMSPRISER

Eiendomsprisene har steget raskt over lengre tid, se figur 1.4. I Oslo sentrum har beregnede salgspriser på kontorlokaler med høy standard fortsatt å stige markert det siste året. For de mest attraktive kontorlokalene i Oslo er eiernes avkastningskrav blitt lavere i takt med at finansieringskostnadene har falt. Kravet til avkastning hos investorer i næringsseiendom kan øke som følge av renteoppgang internasjonalt eller høyere påslag på finansieringen. Det kan i så fall utløse nedgang i prisene på næringsseiendom.

Det er store regionale forskjeller. I Stavanger-området har ledige næringslokaler, målt i kvadratmeter, økt betydelig. Det presser leieprisene ned. Leieprisene har falt også i enkelte andre områder der næringslivet er eksponert mot petroleumsvirksomheten.

Bankene har betydelige utlån til næringsseiendom. En periode med svak vekst i norsk økonomi kan føre til at lokaler blir stående tomme eller må leies ut til lavere pris. Det svekker lønnsomheten og gjeldsbetjenings-evnen i næringsseidomsforetakene. Sammenlignet med andre næringer har næringsseidomsforetakene lav inntjening i forhold til gjelden. Det gjør dem sår-bare.²

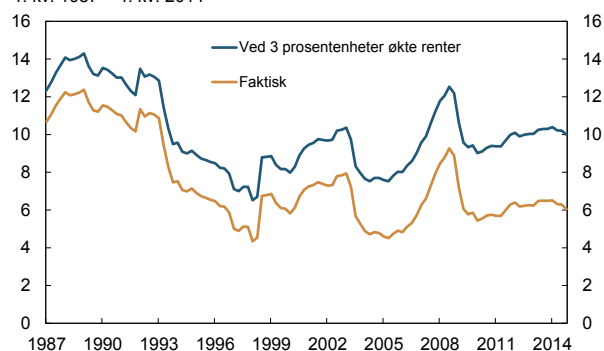
Boligprisene steg kraftig gjennom høsten i fjor og i starten av 2015. Siden i fjor har boligprisene steget noe raskere enn husholdningenes disponible inn-tekter. De siste månedene har veksttakten avtatt. I Oslo har prisene økt med om lag 10 prosent det siste året, mens de har falt i Stavanger. Skulle arbeidsledig-heten fortsette å stige og husholdningene bli mer usikre på den økonomiske utviklingen, kan bolig-prisene falle også i andre regioner.

BANKENES KORTSIKTIGE FINANSIERING I VALUTA

Kortsiktig finansiering fra amerikanske pengemarkeds-fond utgjorde om lag 35 milliarder dollar ved utgangen av august, se figur 1.5. Det utgjør rundt 12 prosent av bankenes samlede markedsfinansiering. Andelen varierer mye over tid. Erfaring tilsier at kortsiktig finansiering brått kan falle bort og vise seg vanskelig å erstatte.

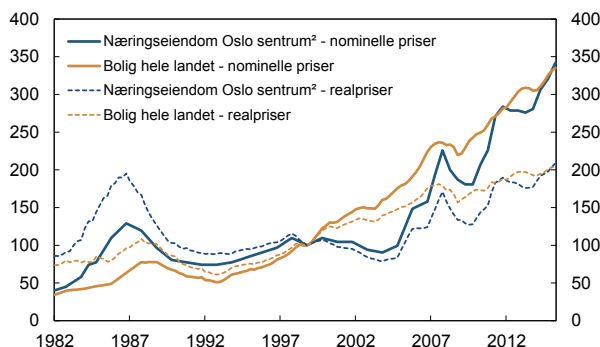
DNB låner, i likhet med de store svenske bankene, kortsiktig i markedet for amerikanske dollar. Mye av

Figur 1.3 Husholdningenes rentebelastning¹. Faktisk og ved tre prosent-enheters økning i låne- og innskuddsrenten. Prosent. 1. kv. 1987 – 4. kv. 2014

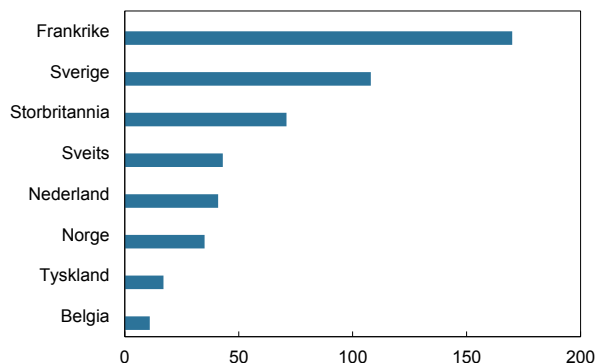
1) Renteutgifter i prosent av disponibel inntekt korrigeret for anslått reinvestert aksjeutbytte i 2003 – 2005 og innløsning/nedsettelse av egenkapital i 1. kv. 2006 – 3. kv. 2012 pluss renteutgifter.
Kilder: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

Figur 1.4 Bolig- og næringsseiendomspriser.¹ Indeks. 4. kv. 1998 = 100. 1. kv. 1982 – 2. kv. 2015

1) Boligpriser og BNP-deflatoren er sesongjustert. Halvårlige næringsseiendomspriser er lineært interpolert.
2) Beregnede salgspriser på kontorlokaler av høy standard, sentralt i Oslo.
Kilder: Eiendom Norge, Eiendomsverdi, Finn.no, Dagens Næringsliv, OPAK, Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

Figur 1.5 Amerikanske pengemarkedsfonds totale bankesponering¹ i Europa. Milliarder USD. Per 31. august 2015

1) Estimert fra J.P. Morgan.
Kilde: J.P. Morgan

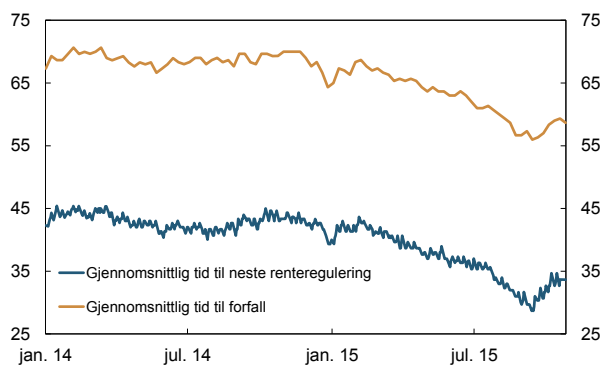
2 Se egen utdyping om kredittrisiko innen næringsseiendom og bygg og anlegg i kapittel 2.

finansieringen motsvares av sentralbankinnskudd. Den kortsiktige finansieringen som ikke motsvares av slike svært likvide eiendeler, kan gi opphav til refinansieringsrisiko.

Det siste året har løpetiden på den kortsiktige finansieringen falt, blant annet som følge av ny regulering av pengemarkedsfond og forventninger om renteheving i USA, se figur 1.6 og kapittel 3. Det kan gjøre bankene mer utsatt for uro i finansieringsmarkedene.

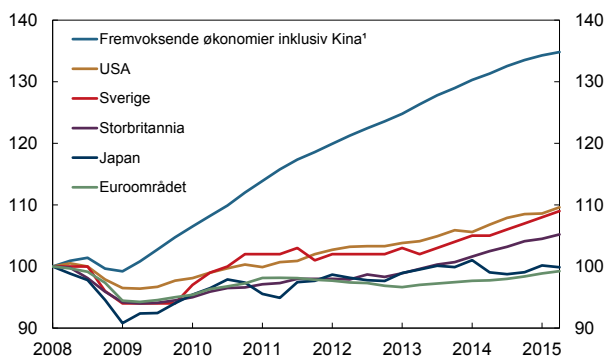
Bankene har i dag god tilgang til markedsfinansiering. Men lav oljepris og usikkerhet rundt utviklingen i norsk økonomi har økt sannsynligheten for at kortsiktig dollarfinansiering kan bli dyrere eller mindre tilgjengelig.

Figur 1.6 Gjennomsnittlig løpetid for amerikanske pengemarkedsfonds¹ eiendeler. Antall dager. 3. januar 2014 – 27. oktober 2015

1) Pengemarkedsfond som investerer i sertifikater utstedt av banker, såkalte Primefond. Kilder: JP Morgan og Norges Bank

Figur 1.7 BNP. Sesongjustert volumindeks. 1. kv. 2008 = 100. 1. kv. 2008 – 2. kv. 2015

1) Fremvoksende økonomier er Kina, Thailand, Polen, Tyrkia, Russland, Indonesia, India og Brasil. Vektet med norske eksportvekter. Kilder: Thomson Reuters og Norges Bank

TILTAK FOR Å DEMPE SÅRBARHET

Sårbarheten i det norske finanssystemet og norsk økonomi har ledet til strengere krav til bankenes kapital og likviditet siden finanskrisen. En mer motstandsdyktig banksektor reduserer risikoen for at et tilbakeslag eller uro i markedene kan lede til en finansiell krise.

Norske myndigheter har gjennomført internasjonale regelverksendringer raskere enn mange andre land og tatt i bruk flere virkemidler for å øke kapitalkravet til bankene. Risikovektet beregningsgrunnlag i bankene er blitt holdt oppe ved å videreføre overgangsregelen som er basert på det gamle Basel I-regelverket. I tillegg har myndighetene økt risikovektene på boliglån.

Med bakgrunn i den vedvarende oppgangen i eiendomsprisene og husholdningenes gjeld vedtok Finansdepartementet i juni, etter råd fra Norges Bank, å øke kravet til bankenes motsykliske kapitalbuffer til 1,5 prosent med virkning fra 30. juni 2016. Departementet fastsatte også i juni en midlertidig forskrift med krav til nye utlån med pant i bolig. Forskriften stiller krav til belåningsgrad, gjeldsbetjeningsevne og nedbetaling, men gir bankene en kvote lån som kan avvike fra kravene. Enkelte banker i Norges Banks utlånsundersøkelse har trukket fram at de nye kravene har bidratt til noe strammere kredittpraksis. Finanstilsynets boliglånsundersøkelse for 2015 tyder på at bankene har gitt noe færre lån med belåningsgrad over 85 % enn i fjor.

Kravet til likviditetsdekning som Finansdepartementet nylig har hatt på høring (LCR), vil gjøre bankene bedre rustet til å møte en periode med finansiell uro. Kravet bidrar til å redusere kortsiktig refinansieringsrisiko.

RISIKOBILDET INTERNASJONALT

Veksten i verdensøkonomien er moderat, men usikkerheten rundt den økonomiske utviklingen i Kina og fremvoksende økonomier har økt. Det er tegn til lavere likviditet i finansmarkedene.

Veksten i verdensøkonomien er moderat, se figur 1.7. Anslagene i Pengepolitisk Rapport 3/15 tilsier at veksten vil ta seg litt opp neste år. I USA og Storbritannia har veksten fortsatt, og det er forventninger om at sentralbankene der snart vil øke styringsrenten. I euroområdet fortsetter den forsiktige oppgangen,

men med lave inflasjonsutsikter vil trolig Den europeiske sentralbanken holde rentene nær null og fortsette den ukonvensjonelle pengepolitikken.

De europeiske bankene er bedre stilt enn for et år siden. Kapitaldekningen er høyere, men lønnsomheten er lav.³ Store beholdninger av misligholdte lån begrenser fortsatt utlånskapasiteten.

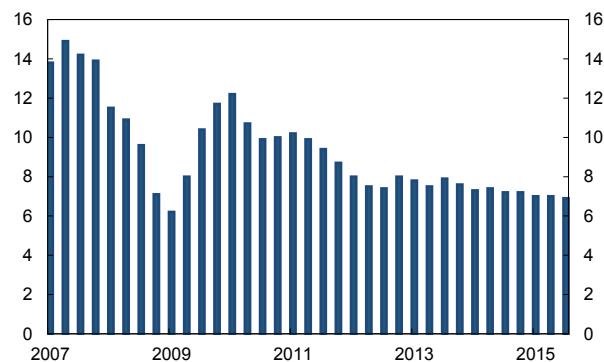
Veksten i fremvoksende økonomier har avtatt siden i fjor. Usikkerheten er stor, særlig om den videre utviklingen i Kina, se figur 1.8. Svake tall for eksport fra de største industrilandene kan tyde på at deler av industri-sektoren påvirkes av lavere vekst i fremvoksende økonomier. Mange fremvoksende økonomier har høy gjeld i privat sektor målt som andel av BNP, og andelen har steget raskere etter finanskrisen for flere av landene, se figur 1.9.

Aksjemarkedet i Kina falt betydelig gjennom sommeren. I august annonserte de kinesiske myndighetene en omlegging av valutakurssystemet som resulterte i en svekkelse av valutakursen og markedsuro. Det er stor usikkerhet knyttet til hvor smidig implementeringen av videre reformer vil gå, og om hvor effektive myndighetenes virkemidler vil være i å hindre et brått fall i veksttakten. Gjelden i privat sektor har økt mye de siste årene, og lokale myndigheter har svært høy gjeld. Dersom finansieringsforholdene til lokale myndigheter forverres, kan det føre til et fall i investeringstakten. Industrisektoren vokser saktere enn tidligere. Det har bidratt til et fall i prisene på industrimetaller, se figur 1.10. Skulle også veksten i den kinesiske tjenestesektoren svikte, kan det føre til et kraftig tilbakeslag som vil gi ringvirkninger til resten av verden. Særlig vil Kinas nære handelspartnere og land som eksporterer råvarer rammes, og oljeprisen kan bli lav lenger. Et brått fall i veksten i Kina kan også utløse uro i finansmarkedene.

TEGN TIL LAVERE LIKVIDITET I FINANSMARKEDENE

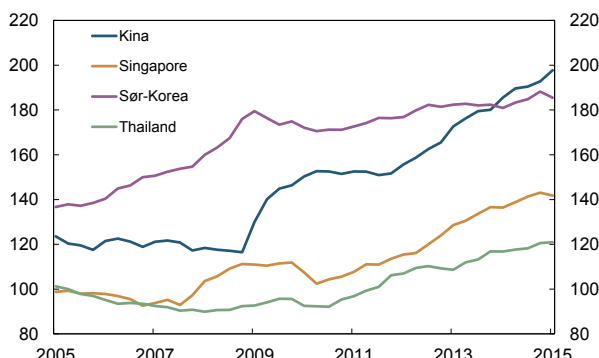
De siste årene har det vært flere eksempler på at mindre hendelser og nyheter har gitt store utslag i finansmarkedene. Det kan være et tegn på at markedslikviditeten er lavere enn før.

Figur 1.8 BNP Kina. Firekvartalsvekst. Prosent. 1. kv. 2007 – 3. kv. 2015

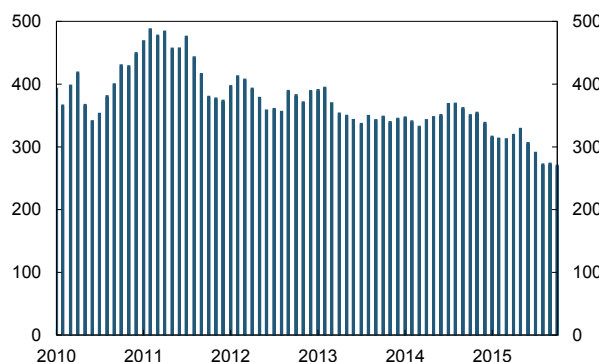
Kilde: Thomson Reuters

Figur 1.9 Kreditt til privat sektor som andel av BNP. Prosent. 1. kv. 2005 – 1. kv. 2015

Kilder: Thomson Reuters, Bank for International Settlements og Norges Bank

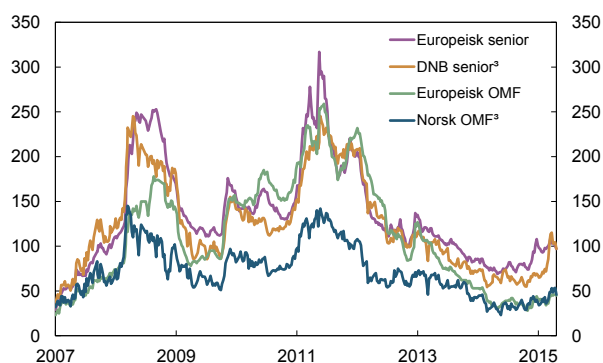
Figur 1.10 Pris på industrimetaller.¹ Januar 2010 – oktober 2015

1) Indeks for industrimetaller.
Kilde: Thomson Reuters

3 Se siste Risk Assessment Report og Basel III Monitoring Report fra Den europeiske banktilsynsmyndigheten (EBA).

Figur 1.11 Risikopåslag¹ på europeiske og norske bankobligasjoner². Basispunkter. Uke 29 2007 – uke 45 2015

1) Differanse mot tysk statsobligasjon.
 2) Løpetid på om lag 5 år.
 3) Denominert i norske kroner swappet til euro.
 Kilder: Thomson Reuters og DNB Markets

I årene før finanskrisen brøt ut i 2008, fremsto obligasjons- og valutamarkedene som svært likvide. Det var en periode med sterk økonomisk vekst og få markedsforstyrrelser. Internasjonalt sto bankene for en vesentlig del av handelen i verdipapirmarkedene og bidro til høy omsetning og lave transaksjonskostnader. God tilgang til billig, kortsiktig finansiering og svært lave kapitalkrav bidro til at banker selv bygde store verdipapirporteføljer.

Etter finanskrisen har strengere regulering gjort bankene mindre sårbare. Kravene til kapital og likviditet kan samtidig ha bidratt til høyere transaksjonskostnader og dårligere likviditet i markedet.

Til tross for tegn på dårligere likviditet er ikke risikopremiene høye, se figur 1.11. Flere år med unormalt lave renter, og forventninger om at rentene vil holde seg lave lenge, har gjort det krevende for investorene å få god avkastning på plasseringene. Det har gitt økt etterspørsel etter mer risikable aktiva og presset ned risikopåslag. Store kjøp av verdipapirer fra sentralbankene internasjonalt har forsterket denne utviklingen.

Risikopåslagene har økt noe det siste året, men fra lave nivåer. Lavere likviditet i markedene kan føre til at risikopåslagene øker raskt. Økte påslag i internasjonale finansmarkeder vil også smitte over på norske bankers finansieringskostnader.

IMF HAR VURDERT DET NORSKE FINANSIELLE SYSTEMET¹

Det internasjonale valutafondet (IMF) presenterte tidlig i september en grundig vurdering av det norske finansielle systemet. IMF foretar regelmessig slike vurderinger blant medlemslandene gjennom Financial Sector Assessment Program (FSAP). Formålet er å vurdere svakheter og styrker og foreslå tiltak som kan bidra til et mer robust finansielt system nasjonalt og internasjonalt. Forrige gang IMF publiserte en slik rapport om Norge, var i 2005.

Hovedkonklusjonen i rapporten er at det finansielle systemet i Norge greide seg godt gjennom den internasjonale finanskrisen i 2008–2009, og at det er bygget opp ytterligere buffere etter krisen. Samtidig mener IMF at de finansielle ubalansene har økt. Ubalansene IMF peker på, er høy gjeld i husholdningene, overvurderte boligpriser og økt markedsfinansiering i bankene.

IMFs viktigste anbefalinger er:

- Kravene til bankenes nye utlån med pant i **bolig** bør strammes inn ytterligere for å dempe husholdningenes gjeldsvekst. Skattefordelene ved bolig bør reduseres, og det bør iverksettes tiltak for å øke boligtilbudet.
- Risikoen knyttet til **bankenes markedsfinansiering** bør reduseres. En mulighet er å sette grenser for andelen kortsiktig finansiering som kan være fra utlandet, og grenser for misforhold i løpetid mellom valutafinansieringen og valutabytteavtalene bankene inngår for å gjøre valutagjelden om til norske kroner.
- Finanstilsynet bør fortsette å begrense utbyttet i svakt kapitaliserte **forsikringsselskaper**. Arbeidet med stresstesting av forsikringsselskapene bør styrkes og bør særlig legge vekt på sårbarheter knyttet til selskapenes forpliktelser.
- Beslutningsprosessene i **makrotilsyn** kan standardiseres og bli mer åpne. Det bør vurderes å delegerer beslutningsmyndigheten for flere virkemidler til Norges Bank eller Finanstilsynet, eventuelt å etablere en komitéstruktur. Myndighetene bør utarbeide en årlig oversikt over målene for og virkningene av de virkemidlene som har vært brukt i makrotilsyn.
- I arbeidet med **finansiell infrastruktur** bør Norges Bank og Finanstilsynet styrke samarbeidet ytterligere om risikoen som følger av at kritiske tjenester i infrastrukturen er utkontraktert. Norges Bank bør trekke på Finanstilsynets IT-kompetanse også i overvåkingen av operasjonell risiko i Norges Banks oppgjørssystem (NBO). IMF mener norsk finansiell infrastruktur er moderne og stabil, men peker på at både reserveløsningene, risikorammeverket og styringsstrukturen kan styrkes i bankenes felles system for avregning av betalingstransaksjoner (NICS).
- Bankene bør vurdere å bruke mer konservative antakelser i sine **stresstester**. Stresstestene til IMF viser et langt større fall i kapitaldekningen enn bankenes egne stresstester. Det bør også utføres mer omfattende stresstester av likviditetsrisikoen i banksektoren. Finanstilsynet og Norges Bank bør samarbeide mer om stresstesting av bankene.
- **Finanstilsynets** formelle uavhengighet bør øke. Finanstilsynet bør få mer ressurser for å styrke tilsynet av mindre banker og til arbeidet med å avdekke hvitvasking av penger og motvirke finansiering av terrorvirksomhet.

¹ Se IMF's FSAP-vurdering av Norge, 2015.

LAV AVKASTNING GIR UTFORDRINGER FOR YTELSESBASERTE PENSJONSORDNINGER

Tjenstepensjonsordninger skal finansiere fremtidig alderspensjon for personer i arbeidsforhold. For ytelsesbaserte ordninger ligger nivået på de fremtidige utbetalingene fast. De løpende premieinnbetalingene (sparedelene av premiene) må sammen med avkastningen være tilstrekkelig til å finansiere utbetalingene. Lav rente og lav avkastning i verdipapirmarkedene gjør det utfordrende for pensjonsinnretningene (livsforsikringsselskapene¹ og pensjonskassene) å finansiere de fremtidige utbetalingene uten å øke premieinnbetalingene.

Antatt fremtidig avkastning er avgjørende for hvor store premieinnbetalingene må være. Pensjonsinnretningene benytter en beregningsrente som tilsvarer antatt fremtidig avkastning. Den maksimale beregningsrenten fastsettes av Finanstilsynet og er blitt redusert de senere år. Den ble satt ned fra 2,5 til

2,0 prosent fra 1. januar 2015.² Men en reduksjon av maksimal beregningsrente reduserer bare den garanterte avkastningen på etterfølgende premieinnbetalinger. Gjennomsnittlig garantert avkastning for livsforsikringsselskapene var i underkant av 3,2 prosent ved utgangen av 2014.³

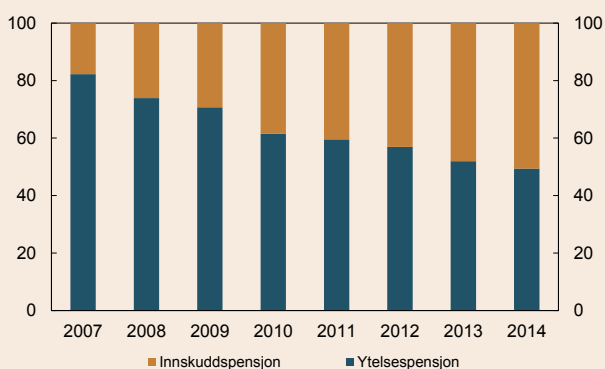
Lavere beregningsrente medfører at premieinnbetalingene må økes. Ytelsesbaserte ordninger fremstår derfor som dyre. Det har bidratt til at mange i privat sektor har gått over til innskuddsbaserte ordninger, se figur 1.12. I innskuddsbaserte ordninger ligger ikke det fremtidige nivået på utbetalingene fast. Utbetalingene vil variere med avkastningen som er blitt oppnådd i opptjeningsperioden.

1 De største livsforsikringsselskapene i privat sektor er DNB Livsforsikring og Storebrand Livsforsikring. KLP er størst innen offentlig sektor.

2 Den maksimale beregningsrenten bestemmes med utgangspunkt i de langsiktige rentene. Den var 3 prosent fra 1994, 2,75 prosent fra 2006 og 2,5 prosent fra 2011.

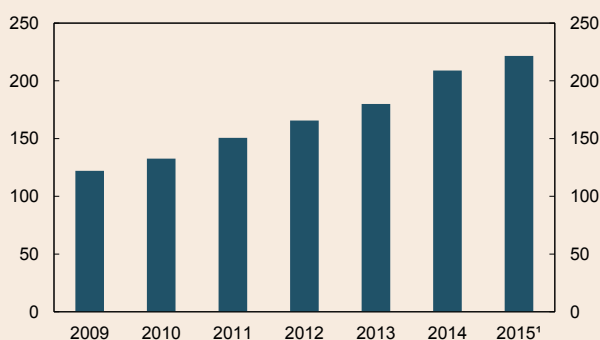
3 Kilde: Finansielt Utsyn 2015, Finanstilsynet.

Figur 1.12 Fordeling av forfalt bruttopremie for privat ytelses- og innskuddspensjon. Prosent. 2007 – 2014

Kilde: Finans Norge

Figur 1.13 Forpliktelse fripoliser. Milliarder kroner. 2009 – 2015

1) Per 30. juni 2015.
Kilde: Finans Norge

Overgang til en innskuddsbasert ordning i privat sektor kan skje ved at ytelsesordningen lukkes eller avvikles. Lukking innebærer at eksisterende arbeidstakere fortsetter med den gamle ytelsesordningen, mens nye arbeidstakere omfattes av en innskuddsordning. Avvikling av en ytelsesordning i privat sektor medfører at det utstedes fripoliser.⁴ Fripoliser er forsikringskontrakter som gir rett til fremtidig pensjon uten plikt for arbeidsgiver eller arbeidstaker til å foreta ytterligere premieinnbetalinger. Avvikling av ytelsesordninger har ført til betydelig økning i volumet av fripoliser, se figur 1.13. Fripoliser utgjorde 20 prosent av livsforsikringssselskaperens forpliktelser ved utgangen av 2014, se figur 1.14.

Fripoliser er spesielt utfordrende for pensjonsinnretningene når renten og avkastningen i verdipapirmarkedene er lav fordi pensjonsinnretningene selv må dekke forskjellen mellom beregningsrenten og

den faktiske avkastningen. I offentlige og i løpende private tjenestepensjonsordninger dekkes forskjellen av arbeidsgiver gjennom økte premieinnbetalinger, såkalte rentegarantipremier.

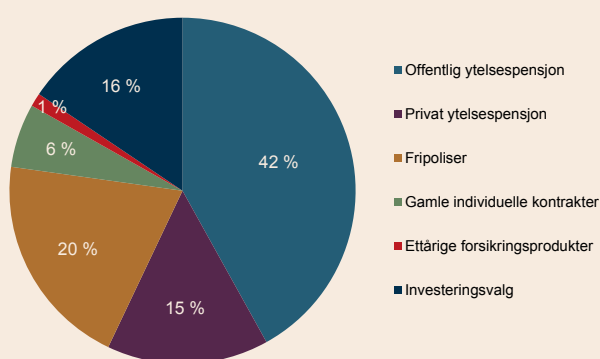
Det nye regelverket for forsikringssselskaper i EU og EØS, Solvens II, innføres fra 1. januar 2016. Solvens II synliggjør risikoen forbundet med ytelsesbaserte pensjoner bedre enn eksisterende regelverk. Under det nye regelverket verdsettes livsforsikringssselskaperens eiendeler og forpliktelser til markedsverdi. Verdien av forsikringsforpliktelsene beregnes ved å diskontere fremtidig netto utbetaling med risikofri langsiktig rente. Fallet i langsiktige renter har medført at verdien av forsikringsforpliktelsene har økt, slik at verdien av egenkapitalen har falt. Overgangsordninger demper den negative effekten av tilpasningen til markedsverdier.

Ifølge Solvens II skal egenkapitalen være høy nok til å dekke en sterk negativ utvikling i faktorer som påvirker verdien av forsikringssselskaperens egenkapital (i praksis en stresstest). Fall i langsiktige renter er eksempel på en slik negativ utvikling. Når rentenivået faller, øker tapspotensialet samtidig som markedsverdien av egenkapitalen reduseres.

Livsforsikringssselskaperne rapporterer en stresstest til Finanstilsynet med forutsetninger som ligger nær de kommende reglene i Solvens II.⁵ Stresstesten viser at flere livsforsikringssselskaper har utfordringer, men den tar ikke hensyn til overgangsreglene i det nye regelverket. Pensjonskassene omfattes ikke av Solvens II, men også

4 I offentlige ordninger utstedes ikke fripoliser, men pensjonsbevis.

Figur 1.14 Forsikringsforpliktelser fordelt på kontraktstyper. Per 31. desember 2014

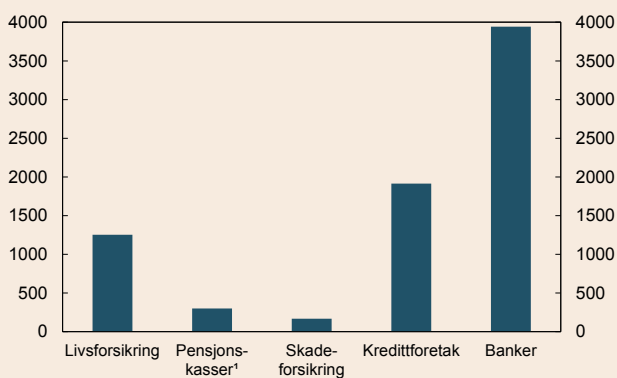
Kilde: Finanstilsynet

5 Denne stresstesten omtales som «Stresstest I», se Finanstilsynets hjemmesider.

pensjonskassene rapporterer stresstestresultater til Finanstilsynet. Stresstesten for pensjonskasser ved utgangen av første halvår 2015 viste en bedring siden årsskiftet. Pensjonskasser med en stor andel av fri-poliser kan likevel få utfordringer dersom rentenivå og avkastning holder seg lavt.

Problemer i livsforsikringsselskaper og pensjonskasser utgjør normalt ingen direkte trussel mot finansiell stabilitet, men kan ha uheldige indirekte virkninger. Livsforsikringsselskapene har ingen direkte rolle i betalingssystemet, og forvaltningskapitalen deres er lav sammenlignet med bankene, se figur 1.15. Livsforsikringsselskapene har imidlertid en indirekte rolle gjennom sine investeringer i gjeldspapirer utstedt av bankene. Det er også en risiko for at usikkerhet om livsforsikringsselskapene kan påvirke tilliten til andre finansforetak, inkludert banker.

Figur 1.15 Forvaltningskapital i ulike grupper norske finansforetak. Milliarder kroner. Per 30. juni 2015

1) Omfatter private og kommunale pensjonskasser. Tall for pensjonskassene er beregnet.
Kilder: Finanstilsynet og Norges Bank

2 SOLIDITET I BANKENE

GOD LØNNSOMHET, MEN ØKT USIKKERHET	19	• Norske banker ligger godt over det forventede minstekravet i EU	25
• Økende oljerelatert kredittrisiko i bankene	20	• Et tilstrekkelig høyt krav til uvektet kapitalandel kan erstatte overgangsregelen	26
BANKENES SOLIDITET VED ET KRAFTIG TILBAKESLAG	21	RAMME: UVEKTET KAPITALANDEL MED TAP SOM I TRE TIDLIGERE KRISER	27
• Makroøkonomisk tilbakeslag	21	UTDYPING: KREDITTRISIKO I FORETAK INNEN NÆRINGSEIENDOM OG BYGG OG ANLEGG	28
• Svekket soliditet i bankene	22	• Mål på risiko i foretakene	28
TEMA: KRAV TIL UVEKTET KAPITALANDEL I NORSKE BANKER	24	• Sårbare foretak og risikoutsatt gjeld	29
• Risikovektete og uvektede kapitalkrav utfyller hverandre	24	• Tap på utlån til foretak innen næringseiendom og bygg og anlegg	31
• Andre land innfører krav til uvektet kapitalandel	25		

Norske banker har de siste årene nær doblet sin rene kjernekapitaldekning. Det har gjort bankene mer robuste mot fremtidige utlånstap. Stresstesten viser at de største norske bankene kan få store utlånstap ved et kraftig tilbakeslag i norsk økonomi, uten å bryte minstekravet til kapitaldekning. Finanskrisen avdekket at bankenes risikovekter kan undervurdere reell risiko. Det taler for også å stille krav til et soliditetsmål som ikke vektet ut fra risiko, såkalt uvektet kapitalandel (leverage ratio).

GOD LØNNSOMHET, MEN ØKT USIKKERHET

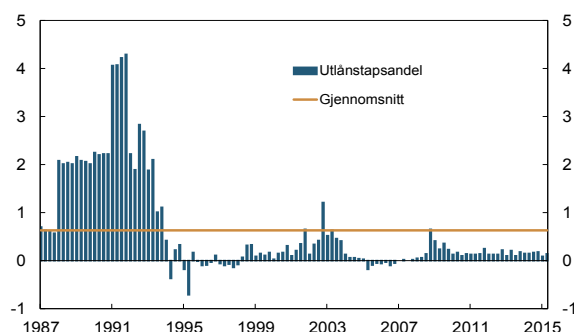
Bankene har fortsatt god inntjening og styrker egenkapitalen videre. Svakere utvikling i norsk økonomi kan fremover bidra til økte tap og redusert inntjening.

I årene siden finanskrisen har norske banker¹ hatt god lønnsomhet, og tapene har vært svært lave, se figur 2.1. Det må ses i sammenheng med solid vekst i norsk økonomi. Lav oljepris og svakere vekst i norsk økonomi vil påvirke bankene. De forventer økte tap i 2016.

Bankene har i stor grad brukt de gode resultatene til å styrke egenkapitalen. Ren kjernekapitaldekning i norske banker er nær doblet etter finanskrisen, se figur 2.2. Både økt ren kjernekapital og redusert beregningsgrunnlag har bidratt.²

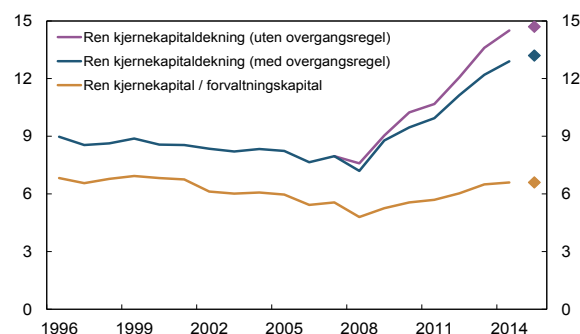
Flere banker må øke sin rene kjernekapitaldekning videre. Fra 1. juli 2016 vil kravet til ren kjernekapitaldekning øke til 11,5 prosent, og 13,5 prosent for systemviktige banker, se figur 2.3. Banker må også påregne

Figur 2.1 Utlånstap¹ som andel av brutto utlån. Annualisert. Alle banker og kredittforetak. Prosent. 1. kv. 1987 – 2. kv. 2015

1) Årstall til og med 1991. Verdien for året er fordelt likt utover kvartalene.
Kilde: Norges Bank

Figur 2.2 Ren kjernekapitaldekning og ren kjernekapitalandel. Norske banker samlet.¹ Prosent. 1996 – 2014 og 2. kv. 2015

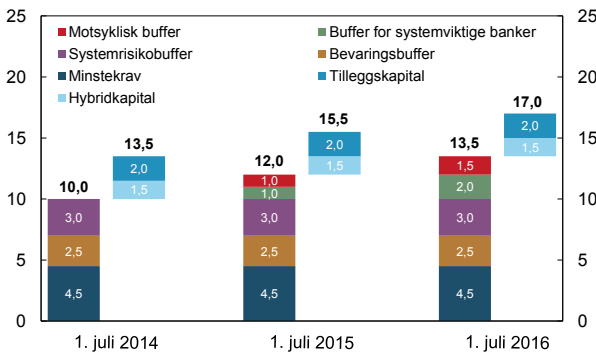

1) For banker som er finanskonsern, benyttes tall for bankkonsern, for øvrige banker benyttes morbanktall.
Kilde: Finanstilsynet

1 I dette kapitlet brukes betegnelsen banker om banker og kredittforetak samlet.

2 Se *Norske bankers tilpasning til økte kapitalkrav*, Staff Memo 14/2014, H. Winje og L.-T. Turtveit, Norges Bank.

Figur 2.3 Opptopping av pilar 1-krav til kapitaldekning i Norge.¹ Prosent av beregningsgrunnlag. 1. juli 2014 – 1. juli 2016

1) Minstekrav og bufferkrav i søylene til venstre hvert år utgjør kravet til ren kjernekapitaldekning. Hybridkapital og tilleggskapital i søylene til høyre legges til for å få krav til henholdsvis kjernekapitaldekning og kapitaldekning.
Kilde: Finansdepartementet

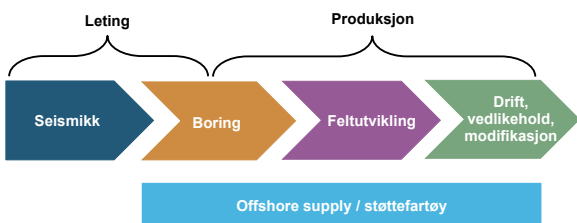
tilleggskrav (pilar 2-krav) fra Finanstilsynet.³ DNB har fått et pilar 2-tillegg på 1,5 prosent. Det innebærer at de må ha en ren kjernekapitaldekning på 15 prosent innen utgangen av 2016.

I tillegg til kravet om ren kjernekapital må bankene oppfylle krav til kjernekapital (ren kjernekapital pluss hybridkapital) og ansvarlig kapital (kjernekapital pluss tilleggskapital). Finansdepartementet fastsatte i fjor forskriftsendringer som ga strengere krav til kvaliteten på hybridkapital og tilleggskapital. Bankene forventes å hente noe mer av disse kapitalinstrumentene for å fylle kvotene i kapitalkravet.

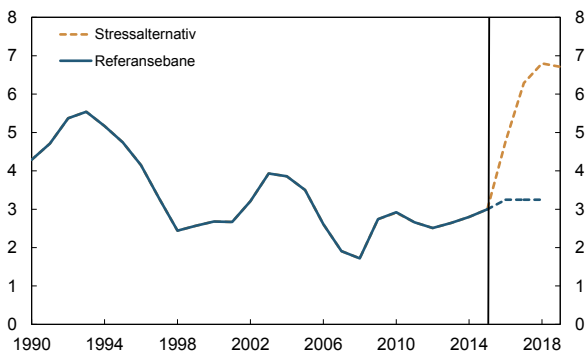
ØKENDE OLJERELATERT KREDITTRISIKO I BANKENE

Bankenes eksponering mot oljeprodusenter er liten. Enkelte banker har likevel en betydelig del av foretaksutlånene til bransjer innen oljerelatert virksomhet. Bankenes utlån til oljerelaterte foretak er i stor grad klassifisert som utlån med lav og middels risiko. Andelen høyrisikoutlån er større i markedet for foretaksobligasjoner. Betalings- og refinansieringsproblemer for oljerelaterte foretak vil derfor trolig først bli synlig i obligasjonsmarkedet. Siden i sommer har risikopåslagene på høyrisikoobligasjoner utstedt av oljerelaterte foretak steget betydelig, og markedstilgangen er i praksis borte for en del foretak. Foretak som ikke greier å refinansiere obligasjonsgjeld, kan også få problemer med å betjene bankgjeld.

Figur 2.4 De oljerelaterte foretakenes plassering i verdikjeden

Figur 2.5 Arbeidsledighet i referansebanen og stressalternativet. Prosent av arbeidsstyrken. Årlig gjennomsnitt. 1990 – 2019¹

1) Fremskrivninger for 2015 – 2019.
Kilder: NAV, Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

Oljerelaterte foretak inngår i ulike deler av verdikjeden for leting etter og produksjon av olje, se figur 2.4. De representerer ulik risiko for bankene. Eksempelvis er seismikk et av segmentene som rammes først av nedgangsperioder i oljenæringen. Seismikk utgjør samtidig en relativt liten andel av bankenes oljerelaterte eksponering. Lav oljepris over lang tid øker også risikoen i foretak lengre ut i verdikjeden. Bankenes eksponering mot foretak innen supply og boring er større. Økningen av fartøy i opplag indikerer at også disse segmentene kan utgjøre en tapsrisiko for bankene.

Norske banker er solide og tjener godt. Dette bidrar til at de sannsynligvis vil kunne håndtere høye tap på utlån til oljerelaterte foretak. Lavere aktivitet i petroleumsvirksomheten har negative virkninger også på andre deler av norsk økonomi. Ved vedvarende lav

3 Se Finanstilsynets rundskriv 9/2015.

oljepris kan ringvirkningene bli mer synlige. Det kan innebære at tapene blir høyere enn hva bankene legger til grunn i dag.

BANKENES SOLIDITET VED ET KRAFTIG TILBAKESLAG

Stresstesten viser at de største norske bankene vil få store utlånstap ved et kraftig tilbakeslag i norsk økonomi. Ren kjernekapitaldekning faller, men ikke under minstekravet.

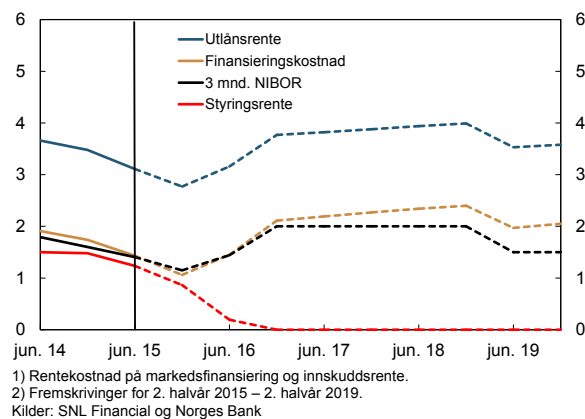
MAKROØKONOMISK TILBAKESLAG

Stressscenarioet i denne rapporten tar utgangspunkt i risikobildet omtalt i kapittel 1.⁴ Scenarioet skisserer en utvikling med lav, men ikke ubetydelig sannsynlighet. Vi antar at veksten hos våre handelspartnere faller markert i begynnelsen av 2016, hovedsakelig drevet av svakere utvikling i Kina og euroområdet. Fall i energietterspørselen fører til at oljeprisen faller til 30 dollar fatet. Oljeprisen blir liggende lav lenge, og øker opp mot 50 dollar fatet først i 2019. I finansmarkedene skjer det en kraftig reprising av alle risikopåslag. Utslagene forsterkes av lav markedslivviditet.

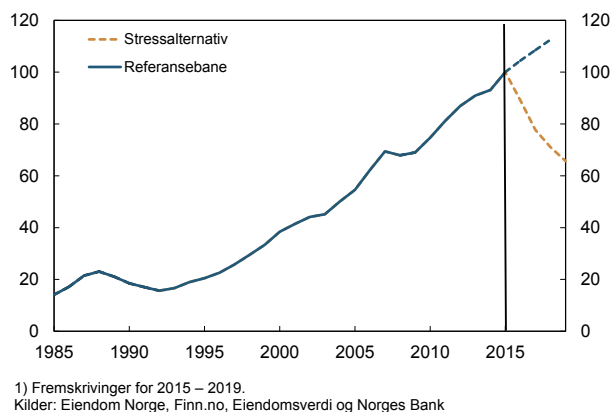
Den internasjonale utviklingen i stressscenarioet fører til et kraftig tilbakeslag i norsk økonomi. Aktiviteten faller markert, og arbeidsledigheten øker opp mot 7 prosent, se figur 2.5. Styringsrenten settes til null, men økte risikopåslag i penge- og kredittmarkedene⁵ gjør at bankene hever utlånsrentene, se figur 2.6. Sammen med økt usikkerhet bidrar det til et kraftig fall i boligprisene på til sammen 35 prosent, se figur 2.7. Utviklingen i de makroøkonomiske hovedstørrelsene i stressalternativet er oppsummert i tabell 2.1.

Den vedvarende veksten i boligpriser og husholdningenes gjeld siden begynnelsen av 2000-tallet bidrar til å forsterke utslagene i norsk økonomi.⁶ Siden en stor del av husholdningenes formue er knyttet til bolig, gir boligprisfallet i stressscenarioet et stort fall i husholdningenes egenkapital. Det gir utslag i husholdningenes konsum. Høy og økende gjeldsbelastning har gjort husholdningene mer sårbare overfor renteøkninger. Fall i pantesikkerhet og høyere utlåns-

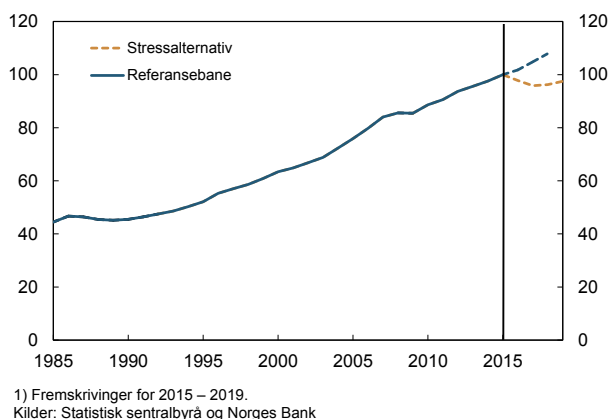
Figur 2.6 Makrobankens utlånsrente og finansieringskostnad¹, NIBOR og styringsrenten i stressalternativet. Prosent. Halvårlig gjennomsnitt. 1. halvår 2014 – 2. halvår 2019²

Figur 2.7 Boligpriser i referansebanen og stressalternativet. Nominelle priser. Indeks. 2015 = 100. Årlig gjennomsnitt. 1985 – 2019¹

Figur 2.8 Privat konsum i referansebanen og stressalternativet. Indeks. 2015 = 100. Årlig gjennomsnitt. 1985 – 2019¹

4 Referansebanen bygger på anslag i Pengepolitisk rapport 3/15.
5 Det innføres ikke ekstraordinære likviditetstiltak. Finanspolitikken følger referansebanen i Pengepolitisk rapport 3/15.
6 Empiriske studier tyder på at sterk vekst i gjeld bidrar til dypere og lengre resesjoner, se *When credit bites back*, Journal of Money, Credit and Banking 45 (2013), Ø. Jordå, M. Schularick og A. M. Taylor. Disse effektene forsterkes når kreditten bidrar til sterk vekst (bobler) i boligmarkedet, se *Leveraged bubbles*, NBER Working paper 21486 (2015), Ø. Jordå, M. Schularick og A. M. Taylor.

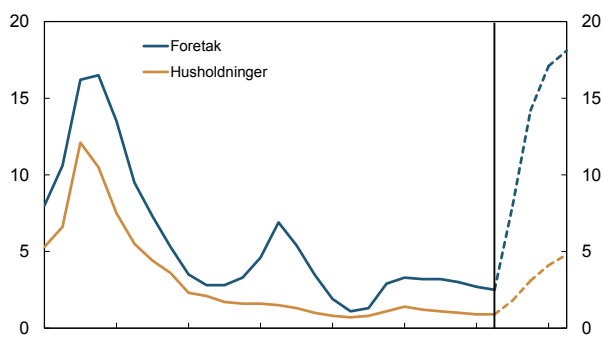
TABELL 2.1 MAKROØKONOMISKE HOVED-STØRRELSER. PROSENTVIS ENDRING FRA FOREGÅENDE ÅR¹

	Stressalternativ				
	2015 ²	2016	2017	2018	2019
BNP for Fastlands-Norge	1,3	-2,5	-2,3	0,1	1,5
KPI-JAE	2,7	3,2	3,2	1,9	1,2
Registrerte arbeidsledige (rate, nivå)	3,0	4,8	6,3	6,8	6,7
Valutakurs (nivå, I-44)	102,8	111	111	111	111
Oljepris, USD per fat (nivå)	54	30	32	39	47
3 mnd. NIBOR (nivå)	1,3	1,7	2,0	2,0	1,5
Vektet påslag av OMF/ senior obligasjoner ³	0,7	0,8	0,9	1,0	1,1
Boligpriser	7,4	-10,4	-12,9	-8,5	-7,5
Kreditt (K2), husholdninger ⁴	6,9	3,4	0,9	-2,1	-1,7
Kreditt (K2), ikke-finansielle foretak ⁴	2,8	-1,4	-4,5	-4,4	-1,2
Problemlånsandel ⁵ , husholdninger	0,9	1,8	3,1	4,1	4,8
Problemlånsandel ⁵ , ikke-finansielle foretak	2,5	8,0	14,2	17,1	18,1

- Der ikke annet fremgår. Nivåvariabler er målt som årlige gjennomsnitt.
- Referansebane for BNP for Fastlands-Norge, ledighet, KPI-JAE, valutakurs, 3 mnd. NIBOR, boligpriser, kreditt til husholdninger (K2) og oljepris er hentet fra Pengepolitisk rapport 3/2015.
- Prosentenheter ved utgangen av året. De økte påslagene får kun effekt for nye obligasjonslån.
- Endring i beholdning målt ved utgangen av året.
- Misligholdte lån og andre særlig tapsutsatte lån. Alle banker unntatt utenlandske filialer i Norge. Lån til husholdninger inkluderer problemlån fra kredittforetak. I prosent av utlån til sektoren.

Kilder: Statistisk sentralbyrå, Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene, Thomson Reuters, Eiendom Norge, Finn.no, Eiendomsverdi AS, Finanstilsynet og Norges Bank

Figur 2.9 Bankenes problemlån¹ i stressalternativet. I prosent av utlån til sektoren. Årlig gjennomsnitt. 1990 – 2019²

- Problemlån til foretak i banker. Problemlån til husholdninger i banker og kredittforetak.
 - Gjennomsnitt for siste halvår 1990. Fremskrivninger for 2015 – 2019.
- Kilder: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

renter begrenser husholdningenes muligheter til å ta opp ny gjeld. Det forsterker de negative utslagene i privat konsum. Sammen med høyere arbeidsledighet og fall i husholdningenes inntekter gir det en kraftig reduksjon i konsumet, se figur 2.8.

Økt arbeidsledighet, økte utlånsrenter og svakere inntektsutvikling gjør også at flere husholdninger misligholder sine lån. I stresstesten øker det bankenes problemlånsandel⁷ til husholdningene til nesten 5 prosent, se figur 2.9.

Lavere etterspørsel fra husholdningene, petroleumsrelatert virksomhet og handelspartnerne bidrar til lavere lønnsomhet og lavere investeringer i foretakene. Flere foretak får problemer med å betjene gjelden, og problemlånsandelen til foretakene øker til 18 prosent ved slutten av stressperioden.

SVEKKET SOLIDITET I BANKENE

Stresstesten⁸ gjennomføres for en makrobank som omfatter syv store norske bankkonsern: DNB Bank, Nordea Bank Norge, SpareBank 1 SR-Bank, Sparebanken Vest, SpareBank 1 SMN, Sparebanken Sør og SpareBank 1 Nord-Norge. Makrobankens krav til ren kjernekapitaldekning øker i utgangspunktet til 13,5 prosent fra 1. juli 2016, tilsvarende kravet for systemviktige banker (se figur 2.3). I stressscenarioet forutsettes det at kravet til motsyklisk buffer slås av, slik at pilar 1-kravet til ren kjernekapitaldekning blir 12 prosent.

Bankenes utlån, særlig til ikke-finansielle foretak, faller gjennom stressperioden og bidrar til å redusere forvaltningskapitalen. Bankene antas å utbetale 30 prosent av resultatet for regnskapsåret 2015 i utbytte, men de betaler ikke utbytte i stressperioden.

Hver enkelt bank tilpasser utlånsrentene slik at den oppnår samme margin mot innlånskostnadene som før stressperioden. Innlånskostnadene holder seg høye i hele stressperioden, til tross for kutt i styringsrenten. Det gir en økning i makrobankens utlånsrente (se figur 2.6).

⁷ Problemlån er misligholdte og andre særlig tapsutsatte lån.

⁸ For en utdyping av forutsetninger og mekanismer i bankmodellen som brukes i stresstesten, se *Bankmodellen og stresstesten i rapport om Finansiell stabilitet 2015*, Staff Memo 5/2015, B. D. Syversten m.fl., Norges Bank.

Ved beregning av utlånstap i stressperioden forutsettes det en tapsgrad på 25 prosent for nye problemlån til husholdninger og 40 prosent for nye problemlån til foretak. Dessuten forutsettes det at bankene må ta nedskrivninger for verdifall på beholdningene av aksjer og rentepapirer, på henholdsvis 30 og 5 prosent, ved begynnelsen av stressperioden. For resten av stressperioden antas netto inntekter fra verdipapirer og andre finansielle instrumenter å være tilbake på nivået før stressperioden.

STORE UTLÅNSTAP

Store utlånstap fører til svake resultater og underskudd for makrobanken i hele stressperioden, se tabell 2.2. Ren kjernekapitaldekning faller til 8 prosent ved utgangen av stressperioden, se figur 2.10. Fallet i forvaltningskapitalen demper fallet i den uvektede kapitalandelen. I den rene kjernekapitaldekningen motvirkes denne effekten av at økte problemlånsandeler fører til økte risikovekter. Det illustrerer at uvektet kapitalandel er et mindre syklisk soliditetsmål.

Makrobanken bryter det samlede kravet til ren kjernekapitaldekning på 12 prosent i slutten av 2016, men ligger godt over minstekravet til ren kjernekapitaldekning på 4,5 prosent. Når en bank bryter det samlede kapitalbufferkravet, må den innen fem virkedager utarbeide en plan for hvordan den igjen skal oppfylle kravet. En mulighet er å hente inn ny egenkapital. En annen er å forsøke å øke lønnsomheten. Tiltak i bankene for å øke kapitaldekningen, som for eksempel større økning i utlånsrenter og mer innstramming i utlån, kan forsterke de makroøkonomiske utslagene, se stresstesten i rapport om Finansiell stabilitet 2014.

Resultatet viser at makrobanken har kapital til å klare seg gjennom stressscenarioet. Samtidig er det mange usikkerhetsmomenter. Et forhold som kan påvirke resultatene, er i hvilken grad bankene opprettholder rentemarginen gjennom stressperioden. I IMF's stress-test av norsk banksektor i den nylig avsluttede Financial Sector Assessment Program (FSAP) for Norge ble det antatt at bankene ikke var i stand til å øke lønnsomheten gjennom å heve utlånsrenten like mye som innlånskostnadene økte. Det førte til svekket rentemargin og dårligere resultat for bankene. Et annet usikkerhetsmoment er størrelsen på tap på utlån til husholdninger. Erfaringsgrunnlaget er svakt, se analysene i rammen «Tap på lån til husholdninger» i

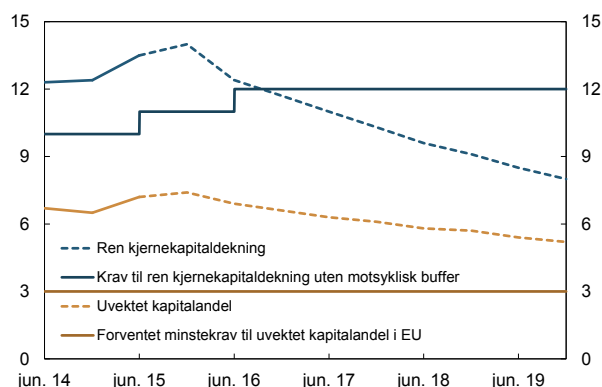
TABELL 2.2 SENTRALE STØRRELSER FOR MAKROBANKEN (I MILLIARDER KRONER)¹ 2

	Stressalternativ				
	2015	2016	2017	2018	2019
Netto renteinntekter	55	57	54	53	49
Utlånstap	6	65	68	64	60
<i>Utlånstap som andel av brutto utlån</i>	0,2 %	2,5 %	2,6 %	2,6 %	2,4 %
Resultat etter skatt	32	-29	-16	-15	-15
Netto utlån til kunder	2 580	2 558	2 499	2 410	2 365
Forvaltningskapital (sum eiendeler)	3 715	3 544	3 462	3 340	3 272
<i>Årlig vekst i forvaltningskapital</i>	2,1 %	-4,6 %	-2,3 %	-3,5 %	-2,0 %
Beregningsgrunnlag (med overgangsregelen)	1 817	1 830	1 869	1 890	1 893
<i>Årlig vekst i beregningsgrunnlag</i>	1,6 %	0,7 %	2,1 %	1,1 %	0,2 %
Ren kjernekapital	254	214	192	171	151
Ren kjernekapitaldekning (med overgangsregelen)	14,0 %	11,7 %	10,3 %	9,1 %	8,0 %
Kjernekapital / Forvaltningskapital ³	7,4 %	6,6 %	6,1 %	5,7 %	5,2 %

- 1 Der ikke annet fremgår.
- 2 Balansetall og ren kjernekapitaldekning ved utgangen av året. Resultattall for hele året.
- 3 Dette forholdstallet er et anslag på uvektet kapitalandel.

Kilder: SNL Financial og Norges Bank

Figur 2.10 Ren kjernekapitaldekning og uvektet kapitalandel¹ i stressalternativet. Makrobanken. Prosent. 1. halvår 2014 – 2. halvår 2019²

- 1 Uvektet kapitalandel er beregnet som: Kjernekapital / Forvaltningskapital.
 - 2 Fremskrivninger for 2. halvår 2015 – 2. halvår 2019.
- Kilder: SNL Financial og Norges Bank

rapport om Finansiell stabilitet 2014. En stor del av norske bankers utlån til foretakssektoren er til næringseiendom og bygg og anlegg. Hvis utlåns-
tapene på disse lånene blir større enn lagt til grunn i
stresstesten, vil det kunne svekke kapitaldekningen
betydelig, se utdypingen «Kredittrisiko i foretak innen
næringseiendom og bygg og anlegg» på side 28.

Hvor raskt bankene og økonomien kommer seg ut av
et kraftig tilbakeslag, kan påvirkes av bankenes taps-
føring av misligholdte lån. I stresstesten antar vi rela-
tivt høye tapsgrader på nye problemlån. I usikre tider
med utsikter til økte tap kan bankene ha insentiv til å
utsette tapsnedskrivninger for å bevare kjernekapitalen
og opprettholde gunstige finansieringsbetingelser.⁹
Det kan føre til en fastlåst situasjon der bankene får
utfordringer med å tiltrekke seg ny egenkapital, yte
ny kreditt og skape et nytt grunnlag for lønnsomhet.

TEMA: KRAV TIL UVEKTET KAPITALANDEL I NORSKE BANKER

*Krav til uvektet kapitalandel (leverage ratio) skal inn-
føres i EU. Norske banker har en høy uvektet kapital-
andel sammenlignet med banker i andre land og opp-
fyller det forventede kravet i EU med god margin. Et
tilstrekkelig høyt krav til uvektet kapitalandel i norske
banker kan erstatte overgangsregelen.*

EU skal etter planen innføre et krav til uvektet kapital-
andel i 2018, som et supplement til risikovektede
kapitalkrav. Finanstilsynet sendte i juni i år forslag til
Finansdepartementet om hvordan et slikt krav kan
praktiseres i Norge fram til det tas inn i EØS-avtalen.¹⁰

Uvektet kapitalandel er definert som et kapitalmål
dividert med et eksponeringsmål:

$$\text{uvektet kapitalandel} = \frac{\text{kapitalmål}}{\text{eksponeringsmål}}$$

Kapitalmålet i det europeiske regelverket vil sannsyn-
ligvis bestå av kjernekapital. Eksponeringsmålet
består av bankenes forvaltningskapital, samt poster
utenom balansen som regnes med etter nærmere
regler.

⁹ Se blant annet *A Strategy for Resolving Europe's Problem Loans*, Staff Discussion Note 15/19, A. Aiyar et al, IMF, og *A Strategy for Developing a Market for Nonperforming Loans in Italy*, Working Paper 15/24, N. Jassaud og K. Kang, IMF.

¹⁰ Se *Finanstilsynets brev av 26. juni 2015*.

Eksponeringsmålet tar ikke hensyn til risikoen knyttet
til de ulike eiendelene. I beregningsgrunnlaget for mål
på kapitaldekning vektet derimot eiendelene ut i fra
risiko for tap. Risikovektingen er den viktigste forskjellen
mellom uvektet kapitalandel og kapitaldekningsmål:

$$\text{kapitaldekningsmål} = \frac{\text{kapitalmål}}{\text{beregningsgrunnlag}}$$

For norske banker samlet er uvektet kapitalandel om-
lag halvparten av ren kjernekapitaldekning. Det til-
svarer grovt sett en gjennomsnittlig risikovekt på 50
prosent.

RISIKOVEKTEDE OG UVEKTEDE KAPITALKRAV UTFYLLER HVERANDRE

Med et risikovektet beregningsgrunnlag må bankene
holde mer kapital bak eiendeler med høyere risiko,
enn bak eiendeler med lavere risiko. Det er i tråd med
god risikostyring.

Risikovektene beregnes med utgangspunkt i historiske
utlånstap. Det er mye usikkerhet knyttet til slike
beregninger, både til modellene og kvaliteten på
dataene. I tillegg kan nye risikoer oppstå som ikke
dekkes av historiske data. Finanskrisen avdekket at
bankenes risikovekter kan undervurdere reell risiko.
Flere studier har vist at uvektet kapitalandel var en
bedre indikator på hvordan en bank klarte seg
gjennom krisen enn risikovektede soliditetsmål.¹¹

Risikovektene bankene beregner selv, vil være med-
sykliske. I gode tider fører lave tap til at risikovektene
faller og kapitalbehovet synker. Bankenes kapital-
behov kan også reduseres ved å øke andelen eiende-
ler med lav risikovekt. Hvis mange banker tilpasser
seg slik, kan systemrisikoen øke.

Normalt bør kravet til kapitaldekning være det bin-
dende kravet. Et krav til uvektet kapitalandel kan
fungere som en sikkerhetsmekanisme mot at bankenes
kapitalnivå blir for lavt dersom risikovektene ikke
fanger opp all risiko. Uvektet kapitalandel er et mer

¹¹ Se blant annet *Taking uncertainty seriously: simplicity versus complexity in financial regulation*, Financial Stability Paper No. 28 (2014), D. Aikman et al, Bank of England, *Bank Capital: Lessons from the Financial Crisis*, Working Paper 10/286, A. Demircuc-Kunt, E. Detragiache og O. Merrouche, *The dog and the frisbee*, 2012, A. Haldane og V. Madouros, *Constraining discretion in bank regulation*, 2013, A. Haldane, og *The effectiveness of capital adequacy measures in predicting bank distress*, SUERF Study No 2014/1, D. Mayes og H. Stremmel.

direkte mål på hvor mye kapital bankene har til å dekke tap.

Ny regulering vil gjøre det enklere å la deler av bankenes gjeld nedskrives eller konverteres til egenkapital, mens bankens tjenester drives videre (såkalt bail-in). Det kan bidra til at private aktører i større grad dekker tap i en alvorlig krise. Likevel bør bankene ha en viss buffer med egenkapital. Et krav til uvektet kapitalandel vil sikre et minimum for egenkapitalen som bankenes eiere kan tape. Det kan bidra til å dempe insentiver til overdreven risikotaking.

ANDRE LAND INNFØRER KRAV TIL UVEKTET KAPITALANDEL

Regelverket for uvektet kapitalandel i EU er ennå ikke klart, men basert på Baselkomiteens forslag ser det foreløpig ut til at minstekravet blir 3 prosent fra 2018.

I USA og Canada har tilsynsmyndighetene i flere år brukt et mål som ligner på uvektet kapitalandel. De har benyttet differensierte krav fra 2 til 5 prosent. USA har besluttet å innføre krav til uvektet kapitalandel opp mot 6 prosent fra 2018. Enkelte europeiske land implementerer krav til uvektet kapitalandel raskere enn det legges opp til i EU. I Storbritannia planlegger myndighetene å innføre krav til uvektet kapitalandel for systemviktige banker i 2016. Kravet skal utformes som en andel av de risikovektede kravene, med både minstekrav og bufferkrav, se figur 2.11. Andelen er satt til 35 prosent. Med en slik utforming vil endringer i det risikovektede kravet slå direkte ut i kravet til uvektet kapitalandel. Gitt et maksimalt krav til kjernekapitaldekning i Storbritannia på 14 prosent, kan kravet til uvektet kapitalandel bli opp mot 5 prosent.

Sveits økte nylig krav til uvektet kapitalandel for systemviktige banker til 5 prosent. Kravet må oppfylles innen 2019. Nederland sikter mot et nivå på 4 prosent for sine systemviktige banker. Sverige og Danmark har vurdert, men ennå ikke innført, krav til uvektet kapitalandel.

NORSKE BANKER LIGGER GODT OVER DET FORVENTEDE MINSTEKRAVET I EU

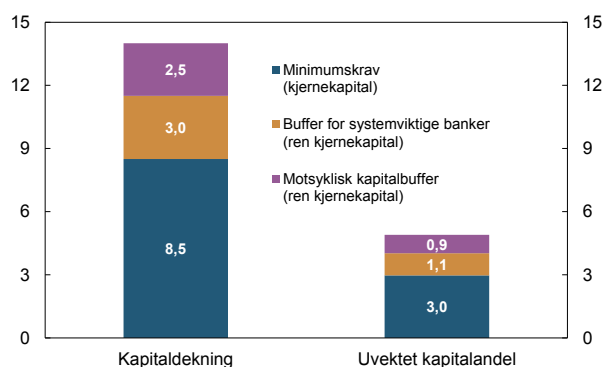
Alle norske banker ligger i dag godt over det forventede minstekravet i EU. Ved utgangen av første halvår 2015 hadde norske banker samlet en uvektet kapitalandel på 6,5 prosent. Sammenlignet med store nordiske banker har norske banker generelt en høyere uvektet

kapitalandel og lavere ren kjernekapitaldekning, se figur 2.12. Det skyldes hovedsakelig høyere risikovekter i norske banker.

Siden finanskrisen har forskjellen mellom kapitaldekningsmål og uvektet kapitalandel økt i norske banker (se figur 2.2). Forvaltningskapitalen har vokst klart raskere enn beregningsgrunnlaget.

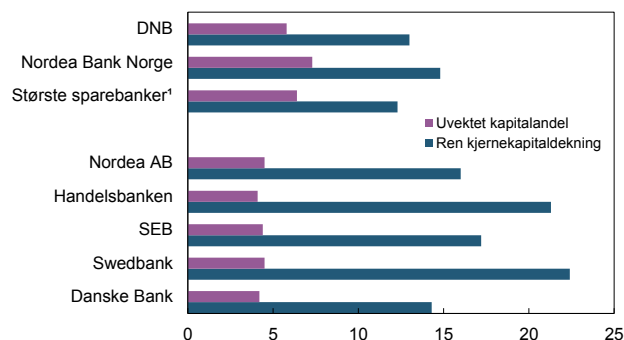
Avviket mellom soliditetsmålene ville vært enda større uten overgangsregelen. Den setter et gulv for hvor lavt beregningsgrunnlaget kan bli i banker som benytter interne modeller (IRB-modeller) for beregning av risikovekter, sammenlignet med hva det ville vært under Basel I. Overgangsregelen er blitt videre-

Figur 2.11 Krav til uvektet kapitalandel i Storbritannia fra 2016. Prosent

Kilde: Bank of England

Figur 2.12 Uvektet kapitalandel og ren kjernekapitaldekning i store norske og skandinaviske bankkonsern. Prosent. Per 30. juni 2015

¹) Vektet snitt av de fem største norske regionale sparebankene. Kilder: Bankenes kvartalsrapporter, Finanstilsynet og Norges Bank

ført i flere år enn opprinnelig planlagt, og regelen blir praktisert strengere i Norge enn i andre europeiske land. Baselkomiteen har hatt på høring et forslag der dagens overgangsregel erstattes av permanente gulv basert på nye standardmetoder for risikovekting.¹² Det kan ta flere år før en anbefaling fra Baselkomiteen er klar for innføring i nasjonale regler.

ET TILSTREKkelig HØYT KRAV TIL UVEKTET KAPITALANDEL KAN ERSTATTE OVERGANGSREGELEN

Et krav til uvektet kapitalandel kan erstatte overgangsregelen som sikkerhetsmekanisme. Uvektet kapitalandel er uavhengig av risikovekter. Et krav til uvektet kapitalandel er derfor mer robust mot nye, ukjente risikoeer. Med et krav til uvektet kapitalandel istedenfor overgangsregelen kan bankene rapportere en ren kjernekapitaldekning som vil være mer sammenlignbar med banker fra andre land.

Et krav til uvektet kapitalandel bør være tilstrekkelig høyt til at bankenes evne til å tåle tap ikke svekkes. De norske bankene samlet har hatt en uvektet kapitalandel på om lag 6 prosent over de siste 20 årene, målt som ren kjernekapital som andel av forvaltningskapital (se figur 2.2). Beregningene i rammen på side 27 viser at en uvektet kapitalandel på nivå med det forventede minstekravet i EU på 3 prosent er altfor lavt til å kunne stå imot tapsnivåer fra utvalgte tidligere finansielle kriser.

Kravet til uvektet kapitalandel bør ha buffere, som kan tæres på i en krise.¹³ Over halvparten av kravet til ren kjernekapitaldekning i norske banker er bufferkrav. Disse kravene mister sin funksjon som buffere hvis banker som faller litt under bufferkravet, samtidig bryter et høyt minstekrav til uvektet kapitalandel. En mulig utforming er å sette et minstekrav og ha et fast forholdstall mellom bufferkravet til uvektet kapitalandel og de risikovektede bufferkravene. Det vil begrense mulighetene bankene har til å tilpasse seg økte risikovektede kapitalkrav gjennom å redusere risikovekter og å øke andelen utlån med lav risikovekt.

De systemviktige bankene møter høyere risikovektet bufferkrav enn andre banker. Det skyldes at problemer i systemviktige banker kan påføre samfunnet større negative konsekvenser enn tilsvarende problemer i andre banker. Dette hensynet tilsier at også kravet til uvektet kapitalandel bør differensieres ut fra systemviktighet.

Et krav til uvektet kapitalandel bør være allment kjent. Investorer må vite hvordan en bank ligger an i forhold til kravene banken møter, både minstekrav og bufferkrav, for å kunne prise risikoen så riktig som mulig.

Hovedstyret anbefaler (se side 7):

- *Et tilstrekkelig høyt krav til uvektet kapitalandel kan erstatte overgangsregelen (Basel I-gulvet).*
- *Krav til uvektet kapitalandel bør ha bufferkrav, i samsvar med kravene til risikovektet kapital.*
- *Systemviktige banker bør ha høyere krav enn andre banker.*
- *Det samlede kravet må være høyt nok til at bankene minst opprettholder dagens nivå på uvektet kapitalandel på om lag seks prosent.*
- *Nivået på krav til uvektet kapitalandel bør være offentlig.*

¹² Norges Bank og Finanstilsynet har avgitt felles høringsuttalelse som i hovedsak støtter forslaget, se *brev av 25. mars 2015*.

¹³ Baselkomiteen trekker fram buffere, særlig for systemviktige banker, som en mulig utvidelse av kravet til uvektet kapitalandel, se *The regulatory framework: balancing risk sensitivity, simplicity and comparability*, Discussion paper, juli 2013, BCBS, BIS. ESRB støtter opp om bruk av bufferkrav i krav til uvektet kapitalandel, se *The ESRB Handbook on Operationalising Macroprudential Policy in the Banking Sector*, Addendum: *Macroprudential Leverage Ratios*, juni 2015, ESRB.

UVEKTET KAPITALANDEL MED TAP SOM I TRE TIDLIGERE KRISER

Historiske utlånstap i kriser kan gi verdifull informasjon om hvilket nivå på uvektet kapitalandel bankene bør ha.¹ Beregningene under tar utgangspunkt i en standardisert gjennomsnittsbank, som påføres gjennomsnittlige utlånstap på nivå med den norske bankkrisen på begynnelsen av 1990-tallet og i Irland og Hellas under finanskrisen. Tapene måles over en periode på seks år.

I beregningene benyttes to alternative antakelser om utviklingen i lønnsomhet². Under bankkrisen og finanskrisen opprettholdt norske banker lønnsomheten før ekstraordinære tap på om lag samme nivå som før krisen. Basert på dette legges det til grunn et scenario med «normal lønnsomhet». Det kan også tenkes at banker opplever betydelig fall i lønnsomheten i en krise, selv før de økte utlånstapene trekkes fra. Det kan blant annet skyldes økte finansieringskostnader eller redusert virkelig verdi av finansielle instrumenter. I flere store irske banker ble lønnsomheten før utlånstap mer enn halvert under finanskrisen. Det ligger til grunn i et scenario med «halvert lønnsomhet».

For å vurdere om det forventede minstekravet i EU på 3 prosent uvektet kapitalandel er tilstrekkelig, tar vi utgangspunkt i at gjennomsnittsbanken ligger 0,5 prosentenheter over kravet og dermed har en uvektet kapitalandel på 3,5 prosent. Med dette kapitalnivået

legger vi til grunn et normalnivå for egenkapitalavkastningen i banken på om lag 15 prosent.³

Både med normal lønnsomhet og med en halvering av lønnsomheten vil gjennomsnittsbanken med et utgangspunkt på 3,5 prosent ende opp med «negativ» uvektet kapitalandel ved utgangen av kriseperioden, se figur 2.13. En negativ uvektet kapitalandel innebærer at noe av gjelden går tapt. Med en halvering av lønnsomheten før utlånstap havner gjennomsnittsbanken på inntil minus 4 prosent uvektet kapitalandel. Resultatet indikerer at et EU-krav på 3 prosent vil være altfor lavt til å stå imot tap som i disse tre alvorlige krisene.

Norske banker samlet ligger godt over det foreslåtte minstekravet i EU, med en uvektet kapitalandel på 6,5 prosent. Med utgangspunkt i dette nivået justeres normallønnsomheten ned fra 15 til 12 prosent egenkapitalavkastning.

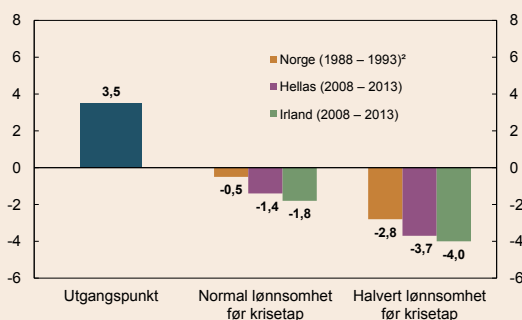
Med normal lønnsomhet før økte tap faller den uvektede kapitalandelen til et nivå i intervallet fra 3,7 til 5 prosent ved slutten av kriseperioden, se figur 2.14. Det er grunn til å tro at noen enkeltbanker ville fått alvorlige problemer i et slikt scenario. Med en halvering av lønnsomheten før økte tap vil den uvektede kapitalandelen falle til et nivå i intervallet fra 0,4 til 1,6 prosent ved slutten av perioden. Da vil gjennomsnittsbanken være i brudd med det harde minstekravet til ren kjernekapitaldekning, gitt dagens risikovekter i norske banker.

1 I utarbeidelsen av forslag til krav om uvektet kapitalandel så også Bank of England på historiske utlånstap relativt til bankenes kapitalnivå, se *The Financial Policy Committee's review of the leverage ratio*, oktober 2014, Bank of England.

2 Lønnsomhet viser her til resultat etter skatt.

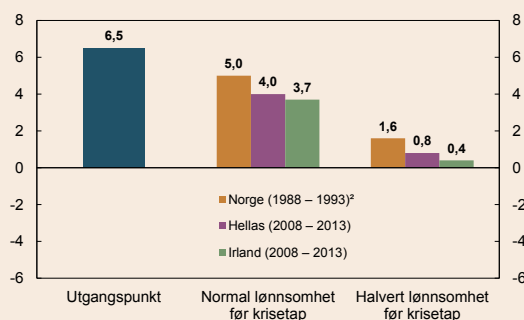
3 Egenkapitalavkastning etter selskapsskatt. I *Norwegian banks' adjustment to stricter capital and liquidity regulation*, Staff Memo 18/2014, P. A. Aronsen m.fl., Norges Bank fremkommer det at 12 prosent egenkapitalavkastning er en rimelig antakelse for store norske banker. I *Effects of higher equity ratio on a bank's total funding costs and lending*, Staff Memo 10/2011, B. Vale, Norges Bank er effekter av endring i egenkapitalandel beregnet. Basert på samme forutsetninger vil en reduksjon i egenkapitalandelen fra 6,5 til 3,5 prosent kunne øke kravet til egenkapitalavkastning fra 12 til 15 prosent.

Figur 2.13 Uvektet kapitalandel etter tapsnivåer fra tidligere kriser.¹ Prosent

1) Samlet tap i kriseperioden trekkes fra startnivået for uvektet kapitalandel og gir anslag for uvektet kapitalandel etter krisen.
2) Tilpasset dagens forvaltningskapital.
Kilder: SNL Financial og Norges Bank

Figur 2.14 Uvektet kapitalandel etter tapsnivåer fra tidligere kriser.¹ Prosent

1) Samlet tap i kriseperioden trekkes fra startnivået for uvektet kapitalandel og gir anslag for uvektet kapitalandel etter krisen.
2) Tilpasset dagens forvaltningskapital.
Kilder: SNL Financial, Finanstilsynet og Norges Bank

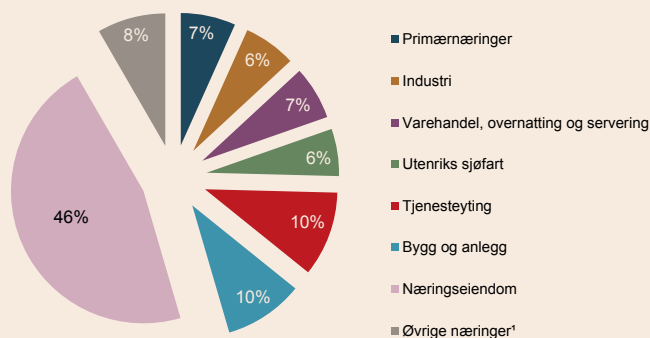
KREDITTRISIKO I FORETAK INNEN NÆRINGSEIENDOM OG BYGG OG ANLEGG

Tidligere finansielle kriser viser at banker som regel taper mer på utlån til næringsmarkedet enn på utlån til personmarkedet. Bankene har i kriser særlig tapt mye på lån til foretak innen næringseiendom og bygg og anlegg. Regnskapsmessige nøkkeltall indikerer at sårbarheten i disse næringene økte før finanskrisen. Siden har sårbarheten avtatt noe. Samtidig har bankenes eksponering mot eiendomsrelaterte næringer økt ytterligere, og eventuelle utlånstap kan derfor slå hardt ut i bankenes soliditet ved et tilbakeslag.

Nesten 30 prosent av bankenes utlån er til næringsmarkedet. Over halvparten av utlånene er til foretak innen næringseiendom og bygg og anlegg¹, se figur 2.15. Bankgjeld er en viktig finansieringskilde for disse næringene. Som andel av samlet finansiering i foretakene er bankgjelden² over dobbelt så stor i eiendomsrelaterte foretak som i andre ikke-finansielle foretak sett under ett, se figur 2.16. Kredittrisikoen knyttet til eiendomsrelaterte foretak vil henge sammen med prisutviklingen på bolig- og nærings-eiendom. Etter mange år med sterk vekst er eiendomsprisene i dag på et høyt nivå. Fallhøyden er stor, og med svakere økonomiske utsikter har risikoen for en prisnedgang økt.

- 1 Videre brukes også «eiendomsrelaterte næringer» som et samlebegrep for næringene bygg og anlegg og næringseiendom.
- 2 Bankgjeld er her gjeld klassifisert som «gjeld til kredittinstitusjoner» i foretakenes regnskap. Videre ses det kun på foretak som har bankgjeld.

Figur 2.15 Fordeling av utlån til næringsmarkedet. Alle banker og kredittforetak. Prosent. Per 30. juni 2015

- 1) Øvrige næringer inkluderer Oljeservice, Transport ellers, Forsyning og Utvinning av naturressurser.
Kilde: Norges Bank

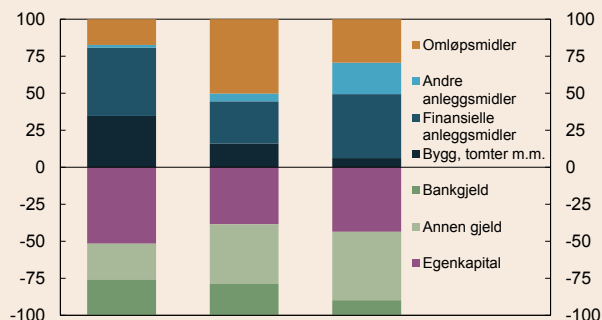
MÅL PÅ RISIKO I FORETAKENE

Soliditet og evnen til å betjene gjeld er sentrale mål på kredittrisiko i foretakene.

Et foretaks lønnsomhet og likviditet er viktig for evnen til å betjene gjeld. Kontantinntjeningen³ må over tid være stor nok til å dekke blant annet avdragsforpliktelse. For svak inntjening vil tære på foretakets likvide eiendeler. Kontantinntjening i prosent av rentebærende gjeld brukes her som indikator på foretakenes gjeldsbetjeningsevne.⁴ Gjeldsbetjeningsevnen i foretakene økte på starten av 2000-tallet, men hadde begynt å falle allerede før finanskrisen, se figur 2.17. Siden har indikatoren stabilisert seg på et lavere nivå. Gjeldsbetjeningsevnen varierer mellom næringene. Næringseiendom har samlet sett lavere betjeningsevne enn mange andre næringer. Det henger sammen med at næringseiendomsforetakene har en stor balanse som binder mye kapital i forhold til inntektene som genereres. Siden eiendom regnes som et godt panteobjekt, er det også ofte enklere å få gjeldsfinansiering. Derfor har også mange eiendomsselskaper mye rentebærende gjeld.

- 3 Kontantinntjening defineres her som ordinært resultat før skatt og driftsmessige av- og nedskrivninger.
- 4 Tilsvarende mål for gjeldsbetjeningsevne er blitt brukt i tidligere analyser av kredittrisiko, se for eksempel *Modell for analyse av kredittrisiko i foretakssektoren*, Penger og Kreditt 2/2001, T. Eklund, K. Larsen og E. Bernhardsen, Norges Bank, og *Finansiell sårbarhet i ikke-finansielle foretak*, Finansielt utsyn 2013, Finanstilsynet.

Figur 2.16 Foretakenes balanse. Prosent. Per 31. desember 2014

- 1) Alle ikke-finansielle aksjeselskaper.
Kilde: Norges Bank

Størrelsen på egenkapitalen i forhold til samlede eiendeler er viktig for hvor robust et foretak er overfor forstyrrelser. Høy egenkapitalandel fungerer som en buffer i perioder med svakere inntjening. Er soliditeten god, har foretaket gjerne også tilgjengelige sikkerheter som kan lette låneadgangen i krevende tider. Egenkapitalandelen i foretakene falt noe under finanskrisen, men har siden økt jevnt, se figur 2.18. Bygg- og anleggssektoren har historisk hatt en lavere egenkapitalandel enn andre sektorer. De siste årene har egenkapitalandelen økt betydelig. En stor andel av de kortsiktige eiendelene i bygg- og anleggssektoren er tilknyttet eiendomsprosjekter, og i næringssektoren er mye av de langsiktige eiendelene knyttet til verdien på næringsbygg. Et betydelig fall i eiendomspriser kan derfor gi store utslag i egenkapitalen både i bygg- og anleggssektoren og i næringssektoren.

SÅRBARE FORETAK OG RISIKOUTSATT GJELD

De eiendomsrelaterte foretakene har i gjennomsnitt både lavere egenkapitalandel og lavere gjeldsbetjeningsevne enn andre ikke-finansielle foretak. Det er likevel store variasjoner innenfor sektorene. Det gjør det relevant å se på hva som kjennetegner sårbare foretak. Med utgangspunkt i nivåer på gjeldsbetjeningsevne og soliditet i foretak som har gått konkurs

i perioden fra 1999 til 2012⁵, velges en kombinasjon av kriterier for sårbare foretak:

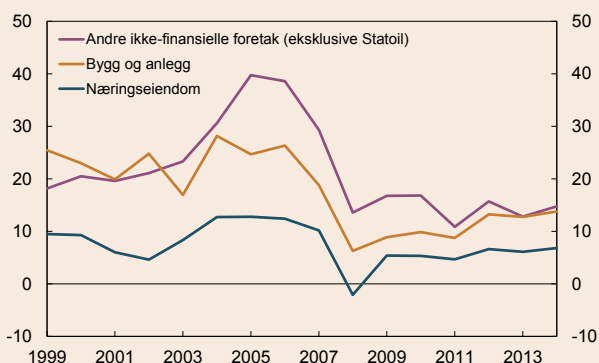
- 1) Negativ gjeldsbetjeningsevne
- 2) Lav egenkapitalandel
 - Næringssektoren: Egenkapitalandel lavere enn 13 prosent
 - Bygg og anlegg: Egenkapitalandel lavere enn 11 prosent
- 3) Kredittrating lavere enn AAA⁶

Valg av indikatorverdier er basert på en avveining mellom å identifisere flest mulig av selskapene som senere går konkurs og samtidig unngå å fange opp selskaper som ikke går konkurs. Den valgte kombinasjonen av kriterier identifiserer om lag 60 prosent av foretakene som gikk konkurs ett til to år senere. Første kriterium fanger opp foretak som har negativ gjeldsbetjeningsevne. Andre kriterium fanger opp foretak med lav eller negativ egenkapitalandel. Det tredje kriteriet skiller ut foretak med høyeste kredittverdighet, AAA. Kredittratingen til et foretak inneholder mer informasjon enn det som fanges opp av indikatorene i kriterium 1 og 2. Foretak med høyeste kredittverdighet har historisk sjelden gått konkurs få år senere.

5 Perioden dekker gode år i norsk økonomi, og det er derfor få konkurser i perioden terskelverdiene beregnes på. Et lite utvalg medfører at det knyttes usikkerhet til beregningene.

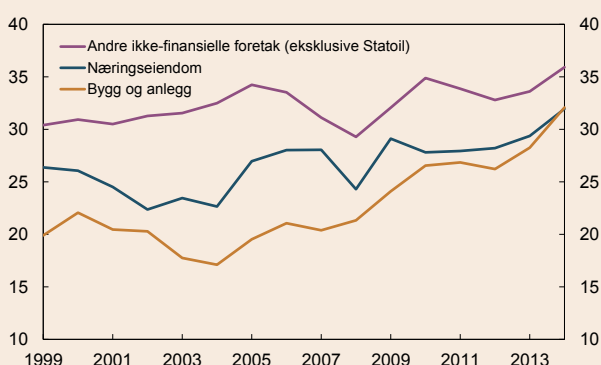
6 Rating fra Bisnode benyttes. Skalaen omfatter AAA, AA, A, B og C. Innen næringssektoren og bygg og anlegg har henholdsvis 5 og 11 prosent av foretakene rating AAA i 2014.

Figur 2.17 Foretakenes¹ gjeldsbetjeningsevne. Kontantinntjening² i prosent av rentebærende gjeld³. 1999 – 2014

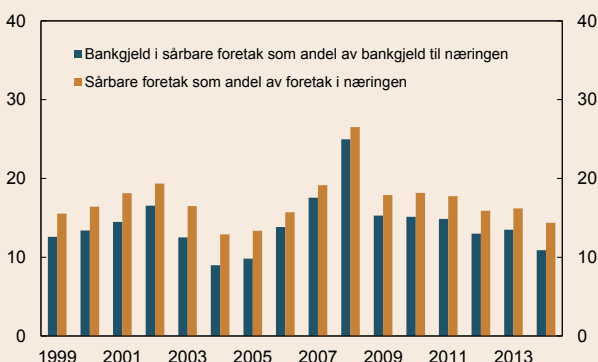
1) Kun foretak som er registrert med bankgjeld i regnskapene.
 2) Definert som ordinært resultat før skatt og driftsmessige av- og nedskrivninger.
 3) Definert som summen av postene annen langsiktig gjeld, kortsiktige konvertible lån, kortsiktige sertifikatlån og kortsiktig gjeld til kreditinstitusjoner.
 Kilde: Norges Bank

Figur 2.18 Foretakenes¹ egenkapitalandel. Egenkapital i prosent av sum eiendeler. 1999 – 2014

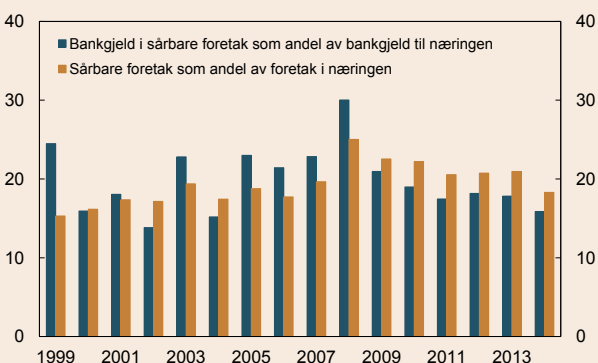
1) Kun foretak som er registrert med bankgjeld i regnskapene.
 Kilde: Norges Bank

Figur 2.19 Andel bankgjeld og andel foretak som faller innenfor kriteriene for risikoutsatt gjeld¹. Næringseiendom. Prosent. 1999 – 2014

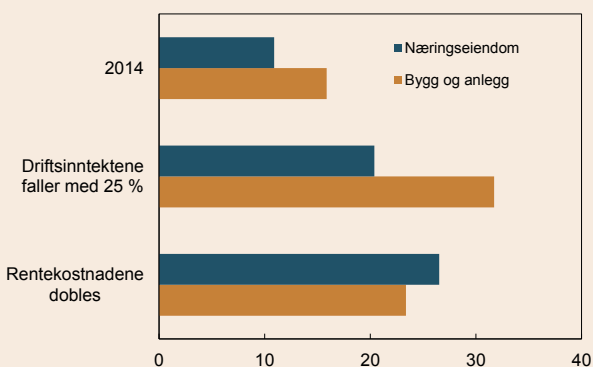
1) Negativ gjeldsbetjeningsevne, egenkapitalandel under 13 prosent og rating under AAA. Kilde: Norges Bank

Figur 2.20 Andel bankgjeld og andel foretak som faller innenfor kriteriene for risikoutsatt gjeld¹. Bygg og anlegg. Prosent. 1999 – 2014

1) Negativ gjeldsbetjeningsevne, egenkapitalandel under 11 prosent og rating under AAA. Kilde: Norges Bank

Figur 2.21 Andel risikoutsatt bankgjeld ved henholdsvis reduserte driftsinntekter og økte rentekostnader. Prosent. Per 31. desember 2014

Kilde: Norges Bank

Bankgjeld i foretak som oppfyller alle tre kriteriene, anses som risikoutsatt. I 2014 var 11 prosent av bankgjelden i næringseiendomsforetak risikoutsatt, se figur 2.19. Tilsvarende andel for bygg og anlegg var 16 prosent, se figur 2.20. Andelen risikoutsatt gjeld steg jevnt før finanskrisen for begge sektorene. De siste årene har andelen ligget nokså stabilt, på et nivå litt under det historiske gjennomsnittet.

SENSITIVITETSANALYSER: FALL I DRIFTSINNTEKTER OG ØKTE RENTEKOSTNADER

Dersom deler av foretakenes inntektsgrunnlag skulle falle bort eller rentekostnadene øke, er det grunn til å vente at flere foretak vil få problemer med å overholde sine gjeldsforpliktelser.⁷ Foretakenes sensitivitet overfor forstyrrelser i økonomien beskrives ved å se hvor mye andelen risikoutsatt gjeld øker ved innføring av et inntektsfall eller en økning i rentekostnadene i regnskapene for 2014.⁸

I et første scenario faller driftsinntektene med 25 prosent i alle foretak. For næringseiendom antas det at alle driftskostnader er faste, slik at effekten slår fullt ut i resultatet. Bygg- og anleggssektoren har et større innslag av variable kostnader. Det forutsettes derfor at 50 prosent av driftskostnadene varierer med driftsinntektene. Det betyr at deler av fallet i driftsinntektene blir dempet av lavere driftskostnader. Redusert resultat gir lavere kontantinntjening og fører dermed til svakere gjeldsbetjeningsevne. Det legges til grunn at lavere resultat slår ut i tilbakeholdt overskudd, noe som gir et fall i egenkapitalandelen.

I et annet scenario doubles rentekostnadene i alle foretak. Økte rentekostnader reduserer kontantinntjeningen og har tilsvarende effekt på gjeldsbetjeningsevnen og egenkapitalandelen som i scenarioet med inntektsreduksjon.

De to scenarioene treffer sektorene ulikt. Bygg- og anleggssektoren treffes litt hardere av en nedgang i driftsinntektene, se figur 2.21. Det kan henge sammen

⁷ Lån med fastrente vil gjøre foretakene mindre sårbare for renteøkninger.

⁸ Sensitivitetsanalysen er en enkel mekanisk analyse, som kun ser på den direkte effekten av å justere enkelte poster i foretakenes regnskap. Effekten av scenarioene vil i virkeligheten være mer kompleks.

med at inntjeningen samlet sett utgjør en mindre del av omsetningen i denne sektoren. Da vil en nedgang i driftsinntektene føre til at relativt flere foretak innen bygg og anlegg går med underskudd og får negativ gjeldsbetjeningsevne. I tillegg er størrelsen på balansen og egenkapitalen vesentlig mindre enn for næringssektorssektoren. Det gjør at en reduksjon i resultatet slår hardere inn på egenkapitalandelen i bygg- og anleggssektoren. Etter fallet i driftsinntektene er 32 prosent av bankgjelden i denne sektoren risikoutsatt. Næringssektorssektoren treffes i analysen hardest av økte rentekostnader. Det kan skyldes at rentekostnader samlet sett utgjør en betydelig større del av kostnadene i denne sektoren enn i bygg- og anleggssektoren. Da vil en dobling av rentekostnadene gi en større reduksjon i resultatet. Dette scenarioet gir en dobling av risikoutsatt gjeld i næringssektorssektoren.

I beregningen av risikoutsatt bankgjeld knyttes kriteriene for sårbare foretak opp mot konkurser i foretakene. Bankgjeld i foretak som går konkurs, samsvarer ikke helt med utlånstap i bankene. Når det stilles sikkerhet for lån, som for eksempel pant i bygg, vil ikke banken normalt tape hele lånesummen når et foretak går konkurs. I tillegg tar bankene betydelige tapsnedskrivninger også på utlån til foretak som ikke har gått konkurs. Likevel har bankgjeld i foretak som har gått konkurs, historisk vist samvariasjon med utlånstap i bankene, se figur 2.22. En økt andel risikoutsatt gjeld i de eiendomsrelaterte næringene vil trolig gi en høyere sannsynlighet for tap i bankene på utlån til slike foretak.

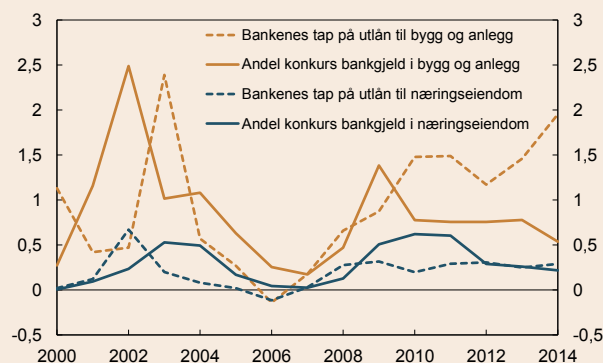
TAP PÅ UTLÅN TIL FORETAK INNEN NÆRINGSEIENDOM OG BYGG OG ANLEGG

På grunn av bankenes betydelige eksponering mot eiendomsrelaterte næringer vil utviklingen i disse næringene være avgjørende for bankenes soliditet ved et tilbakeslag. Figur 2.23 viser tre alternative scenarioer for utvikling i ren kjernekapitaldekning i makrobanken gitt ulike forutsetninger om tap på utlån til foretak innen næringssektorssektoren og bygg og anlegg. Det midterste scenarioet med årlige gjennomsnittlige utlånstap på 5 prosent av samlede utlån til disse næringene ligner stressalternativet i stresstesten på

side 23.⁹ Det tilsvarer et samlet tapsnivå for eiendomsrelaterte næringer litt under nivået fra bankkrisen i Norge tidlig på 1990-tallet. Makrobankens rene kjernekapitaldekning faller da til 8 prosent. I det strengeste scenarioet legges det til grunn at bankene årlig taper 7 prosent av utlånene til næringssektorssektoren og bygg og anlegg. Det er litt mer enn hva norske forretningsbanker tapte på utlån til disse næringene under bankkrisen.¹⁰ Det fører til at makrobankens rene kjernekapitaldekning mer enn halveres og ender på om lag 6 prosent.

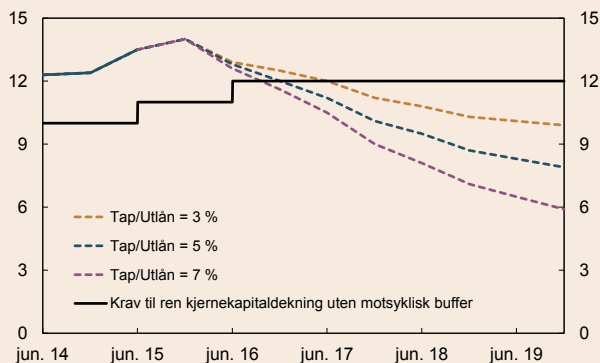
⁹ I alle scenarioene stresses husholdningene og resten av foretakene med årlige utlånstap på henholdsvis 0,7 og 4,2 prosent av samlede utlån.
¹⁰ Se *Hva taper bankene penger på under kriser?*, Staff Memo 3/2014, K. Kragh-Sørensen og H. Solheim, Norges Bank.

Figur 2.22 Bankgjeld i foretak som har gått konkurs, som andel av total bankgjeld i næringen, og bankenes tap på utlån til næringen som andel av totale utlån til næringen. Prosent. 2000 – 2014

Kilde: Norges Bank

Figur 2.23 Ren kjernekapitaldekning med ulike scenarioer¹ for tap i næringssektorssektoren og bygg og anlegg. Makrobanken. Prosent. 1. halvår 2014 – 2. halvår 2019²

¹ Scenarioene illustrerer effekten av ulike gjennomsnittlige årlige tap i næringssektorssektoren og bygg og anlegg, mens stress i resterende utlån holdes konstant.
² Fremskrivninger for 2. halvår 2015 – 2. halvår 2019.
 Kilder: SNL Financial og Norges Bank

3 BANKENES FINANSIERING

UTVIKLINGSTREKK I BANKENES FINANSIERINGSKILDER

- Økte risikopåslag på langsiktig markedsfinansiering, men fra lave nivåer 32
- Økt refinansieringsrisiko knyttet til den kortsiktige finansieringen i valuta 34

TEMA: KONSEKVENSER FOR BANKENES

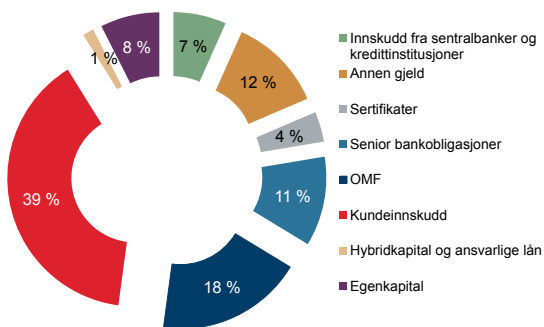
- FINANSIERING VED ET BOLIGPRISFALL 36
- OMF er en robust finansieringskilde 36
- OMF skal tåle store boligprisfall 37

RAMME: LIKVIDITETSREGULERING 39

NYE LIKVIDITETSREGLER FOR NORSKE BANKER 34

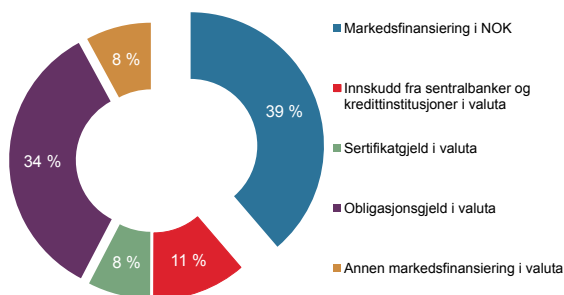
Norske banker har god tilgang på markedsfinansiering, men ny regulering påvirker finansieringsmarkedene og bankenes finansieringsstruktur. Nytt likviditetsregelverk vil gjøre bankene mindre sårbare for at tilgangen på finansiering svikter. Obligasjoner med fortrinnsrett (OMF) er en viktig finansieringskilde for bankenes utlån til bolig. Et kraftig fall i boligprisene kan gi økte risikopåslag og dårligere tilgang på finansiering.

Figur 3.1 Finansieringsstruktur i norske banker og OMF-kredittforetak.¹ Prosent. Per 30. juni 2015

1) Summen av alle banker og OMF-kredittforetak med unntak av filialer og datterbanker av utenlandske banker i Norge. Kilde: Norges Bank

Figur 3.2 Markedsfinansiering i norske banker og OMF-kredittforetak.¹ Valutafordelt. Prosent. Per 30. juni 2015

1) Summen av alle banker og OMF-kredittforetak med unntak av filialer og datterbanker av utenlandske banker i Norge, fratrukket konserninterne poster. Kilde: Norges Bank

UTVIKLINGSTREKK I BANKENES FINANSIERINGSKILDER

Bankene har god tilgang på markedsfinansiering. Risikopåslagene er lave, men har økt det siste året. Endringer i reguleringene i det amerikanske penge-markedet kan føre til at norske banker får dårligere tilgang på sertifikatfinansiering. Løpetiden på den kortsiktige markedsfinansieringen i dollar har falt. Det kan gi større refinansieringsrisiko for norske banker.

Norske banker¹ finansierer mer enn en tredel av sine eiendeler med innskudd fra kunder, mens den øvrige finansieringen i hovedsak er markedsfinansiering, se figur 3.1. Andelen markedsfinansiering har holdt seg stabil de siste årene. Om lag 60 prosent av den samlede markedsfinansieringen er i utenlandsk valuta, se figur 3.2. Store deler av finansieringen i valuta benyttes til å finansiere eiendeler i valuta, som utlån og likviditetsreserver, se figur 3.3. Resten blir byttet over til norske kroner ved hjelp av valutabytteavtaler.

ØKTE RISIKOPÅSLAG PÅ LANGSIKTIG MARKEDSFINANSIERING, MEN FRA LAVE NIVÅER

Langsiktig markedsfinansiering gjennom senior bankobligasjoner og OMF utgjør om lag 30 prosent av norske bankers finansiering (se figur 3.1). Bankene har

¹ Norske banker og OMF-kredittforetak. Betegnelsen «banker» brukes i den videre teksten.

fremdeles god tilgang på langsiktig markedsfinansiering, men risikopåslagene har økt det siste året, se figur 3.4. Lav oljepris og svakere vekstutsikter for norsk økonomi har så langt ikke ført til en større økning i risikopåslagene for DNB enn andre nordiske banker, se figur 3.5. DNBs senior bankobligasjoner er priset på samme nivå som de store svenske bankene. Risikopåslagene har økt noe mer for norske banker med stor eksponering i regioner med mye petroleumsrelatert virksomhet.

Hybrid- og tilleggs kapital utgjør én prosent av norske bankers finansiering. Bankene har de siste årene utstedt mer hybrid- og tilleggs kapital som følge av strengere regler for hvilke instrumenter som kan inngå i ansvarlig kapital, og en noe høyere kvote for hybrider i kapitalkravet². Kapitalen lånes inn i markedet hovedsakelig som fondsobligasjoner og ansvarlige lån. Disse lånene må ta tap før andre obligasjoner. Dersom banken går med underskudd og den rene kjernekapitaldekningen bryter det kombinerte bufferkravet, kan rentebetalningene til hybridkapitalen reduseres eller falle bort. Lånene skrives ned eller konverteres til ren kjernekapital når banken er nær ved å bryte minstekravet.³ Økt risiko i en bank bør derfor raskt vises i markedets prising av bankens utestående hybridkapital.

Risikopåslagene på hybrid- og tilleggs kapital i det norske markedet falt betydelig fra 2012 (se figur 3.4). Siden sommeren i år har risikopåslagene økt noe, både for norske og utenlandske banker. Norske banker betalte ved utstedelsen mer for hybridkapital i det internasjonale markedet enn for eksempel svenske banker. Det skyldes at investorer anser det som mer sannsynlig at norske banker kan bli pålagt restriksjoner på betaling av renter på hybridkapitalen. Årsaken synes i første rekke å være forskjeller i regulering og ikke at norske banker vurderes som grunnleggende mer risikable enn svenske banker. Norske banker har høyere pilar 1-kapitalkrav⁴ enn de svenske bankene. I Sverige er deler av bufferkravene og påslag på risikovekter under pilar 2⁵ og ikke formelt fastsatt. Avstanden fra bankenes kapitaldekning ned til det formelle kapitalkravet blir derfor større enn i Norge.

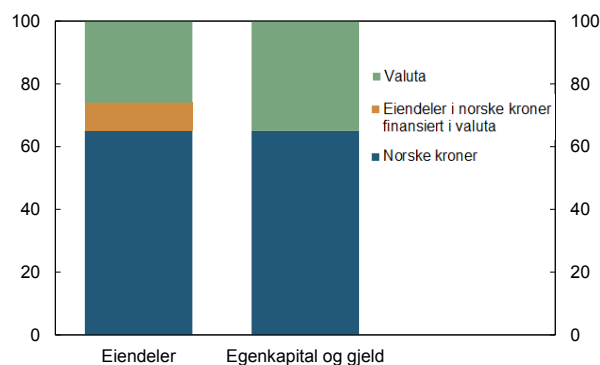
2 Sammenlignet med tidligere norske regler.

3 Normalt ved 5,125 prosent ren kjernekapitaldekning, men kan settes høyere i den enkelte låneavtale.

4 Pilar 1-krav omfatter kredittrisiko, operasjonell risiko og ulike former for markedsrisiko. Minstekravet i pilar 1 er likt for alle banker.

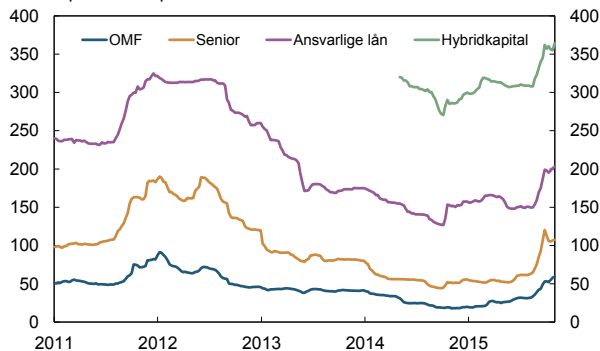
5 Pilar 2-krav skal dekke risikoelementer som ikke er dekket under pilar 1. Kravet varierer mellom bankene.

Figur 3.3 Norske eiendeler finansiert i valuta. Norske banker og OMF-kredittforetak.¹ Prosent. Per 30. juni 2015

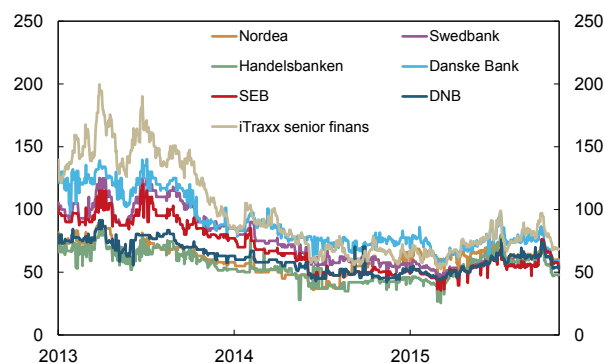
1) Summen av alle banker og OMF-kredittforetak med unntak av filialer og datterbanker av utenlandske banker i Norge.
Kilde: Norges Bank

Figur 3.4 Risikopåslag på obligasjonsfinansiering, ansvarlige lån og hybridkapital for store banker¹. Differanse mot tremåneders NIBOR. 5-års løpetid. Basispunkter. Uke 1 2011 – uke 45 2015

1) DNB Bank konsern og Nordea Bank Norge konsern.
Kilde: Nordic Bond Pricing

Figur 3.5 CDS-priser på 5-års seniorobligasjoner i euro. Basispunkter. 1. januar 2013 – 5. november 2015

Kilde: Bloomberg

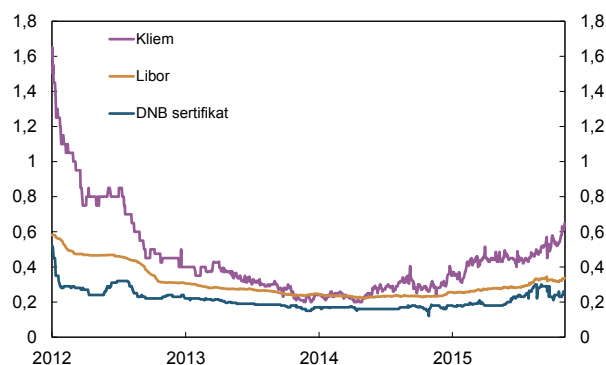
ØKT REFINANSIERINGSRISIKO KNYTTET TIL DEN KORTSIKTIGE FINANSIERINGEN I VALUTA

Kortsiktig markedsfinansiering i utenlandsk valuta utgjør om lag 14 prosent⁶ av bankenes finansiering, og store deler er i amerikanske dollar. DNB låner, i likhet med de store svenske bankene, kortsiktig i dollarmarkedet. DNB har for tiden god tilgang på denne typen finansiering til gunstige betingelser, se figur 3.6. Amerikanske pengemarkedsfond er største kjøper av DNBs dollarsertifikater, og de har også betydelige dollarinnskudd i DNB over natten. Investorbasen er derfor lite diversifisert.

Den kortsiktige finansieringen motsvares i stor grad av sentralbankinnskudd og andre likvide verdipapirer. Den delen av innlånene som finansierer sentralbankinnskudd, gir ikke opphav til refinansieringsrisiko siden sentralbankinnskudd er svært likvide og sikre. Derimot vil bortfall av kortsiktig finansiering utover størrelsen på sentralbankinnskuddene raskt kunne gi behov for å belåne eller selge deler av verdipapirporteføljen, særlig dersom tilgangen på annen finansiering også svikter. Situasjonen forverres ytterligere hvis verdipapirporteføljen faller i verdi eller behovet for å stille sikkerhet øker. Nytt likviditetsregelverk skal sikre at norske banker kan innfri sine forpliktelser de kommende 30 dager, selv under svært vanskelige finansieringsforhold og uten tilgang på ny finansiering, se side 39.

6 Her inngår all finansiering unntatt kundeinnskudd, obligasjonsfinansiering, hybrid- og tilleggskapital og egenkapital.

Figur 3.6 Dollarrenter. Tre måneder løpetid. Prosent. 2. januar 2012 – 5. november 2015

Kilde: Bloomberg

ENDRINGER I DET AMERIKANSKE PENGEMARKEDET

Det siste året har løpetidene i det amerikanske sertifikatmarkedet falt. Reduserte løpetider øker isolert sett refinansieringsrisikoen til bankene. Forventninger om renteheving fra den amerikanske sentralbanken har bidratt til fallet i løpetidene. Pengemarkedsfondene har krevd økte renter for å investere i verdipapirer med lengre løpetider, mens bankene som utsteder sertifikater, i liten grad har vært villige til å betale høyere renter enn før.

Ny regulering av de amerikanske pengemarkedsfondene har trolig også bidratt til kortere løpetider i sertifikatmarkedet. Reguleringen gjøres gjeldende fra oktober 2016. Pengemarkedsfond som investerer i sertifikater utstedt av banker, såkalte primefond, blir særlig påvirket av reguleringen. Det stilles strengere krav til likviditet i fondene, og flere av fondene må selge og innfri andeler til markedskurs mot tidligere til en fast kurs. Løpetiden på sertifikatene er derfor blitt kortere og vil trolig falle ytterligere i tiden fram mot implementering av reguleringen. I tillegg har en rekke tilbydere varslet at de vil redusere omfanget av primefond. Det kan føre til at norske banker får dårligere tilgang på sertifikatfinansiering i det amerikanske markedet. Mindre kapital til forvaltning i primefond kan også føre til at fondene blir mer selektive og raskere enn før trekker seg ut av en bank eller en region.

NYE LIKVIDITETSREGLER FOR NORSKE BANKER

Ny likviditetsregulering vil snart bli innført i Norge. Det vil gjøre bankene mer robuste mot svikt i finansieringsmarkedene.

Krav til likviditetsdekning (LCR) ble ferdigstilt i EU i fjor⁷, og implementeringen startet i oktober i år. Formålet med kravet er å bedre bankenes egen evne til å motstå uro i finansieringsmarkedene. I juni sendte Finansdepartementet utkast til norske likviditetsregler på høring. Kravene samsvarer i hovedtrekk med det nye regelverket i EU.

I forslaget til norsk likviditetsforskrift skal store banker oppfylle 100 prosent LCR fra 1. januar 2016. De fleste store norske bankene ligger allerede over kravet, se figur 3.7. De største bankene har lav LCR i norske

7 EU-kommisjonen la 10. oktober 2014 fram en forordning om LCR-regelverket.

kroner og høy LCR i dollar og euro. De mindre bankene har hovedsakelig eiendeler og forpliktelser i kroner og en LCR på over 100 prosent i kroner. Finanstilsynet foreslår at det ikke skal være et minstekrav til LCR i kroner, men at måltallet følges opp individuelt. Norges Bank har anbefalt at det settes et felles minstekrav til LCR i norske kroner på 60 prosent for å sikre en rimelig grad av selvforsikring mot likviditetsstress i kroner, samtidig som det tas hensyn til at volumet av likvide kronepapirer er begrenset.⁸

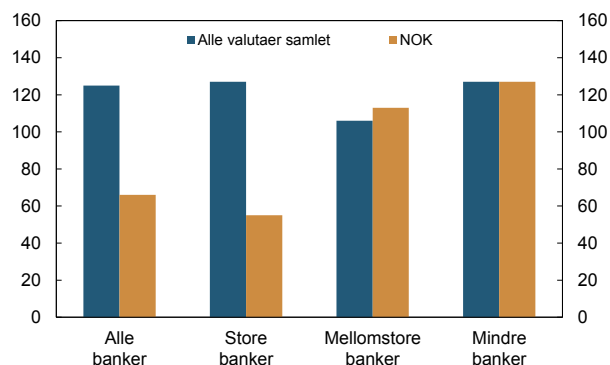
LCR har økt siden i fjor, særlig for de mindre bankene. Det skyldes blant annet at det vedtatte EU-regelverket gir bankene anledning til å ha en betydelig høyere andel OMF i likviditetsreserven og med lavere avkortning enn tidligere. Den nye grensen er inntil 70 prosent OMF i likviditetsreserven. I dag utgjør OMF om lag 30 prosent av bankenes likviditetsreserver, se figur 3.8. Ettersom statsgjeldsmarkedet i Norge er lite, kan innfasingen av LCR-kravet føre til at andelen OMF i likviditetsreservene øker.

Norske banker eier allerede om lag 35 prosent av det norske OMF-markedet. Høy konsentrasjon av OMF i likviditetsreservene gir større samvariasjon mellom bankenes mulighet til å selge likviditetsreserver og deres evne til å finansiere seg. Dersom mange banker selger OMF fra likviditetsreserven, vil det bli dyrere og vanskeligere å utstede nye papirer. Det kan forårsake ytterligere likviditetsproblemer og nedslag fra likviditetsreserven.

Det foreslåtte kravet til stabil finansiering (NSFR⁹) krever at bankene finansierer lite likvide eiendeler med stabil finansiering. Norges Bank har støttet Finanstilsynets forslag om at NSFR bør innføres som et minimumskrav på 100 prosent for de største institusjonene så snart endelig utforming av NSFR er besluttet i EU.

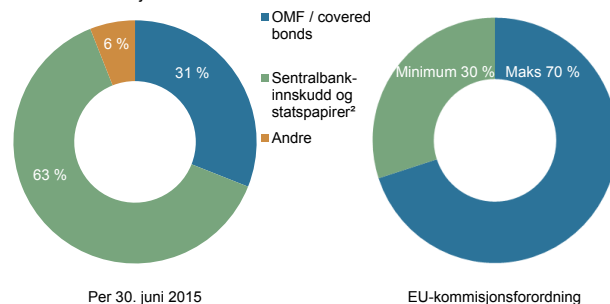
Målt med Baselkomiteens forslag til NSFR har norske banker fått en mer stabil finansieringsstruktur det siste året. Bare fire banker ligger under 100 prosent. Mindre banker har i gjennomsnitt høyere NSFR enn større banker, se figur 3.9. Det skyldes blant annet at mindre banker har mer innskuddsfinansiering enn store banker. Flere typer kundeinnskudd og deler av

Figur 3.7 LCR. Vektet gjennomsnitt per bankgruppe. Prosent. Per 30. juni 2015

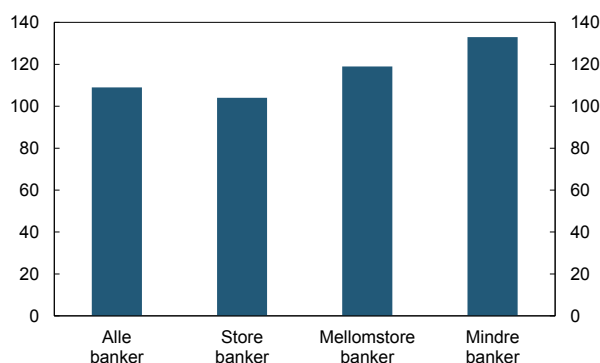
Kilde: Finanstilsynet

Figur 3.8 Likviditetsreserver i norske banker som kvalifiserer i LCR.¹ Prosent. Per 30. juni 2015

1) Etter avkortninger.
2) Nivå 1-kvalifiserende eiendeler unntatt OMF.
Kilder: Finanstilsynet og Norges Bank

Figur 3.9 Total NSFR. Vektet gjennomsnitt per bankgruppe. Prosent. Per 30. juni 2015

Kilde: Finanstilsynet

8 Se Finansiell stabilitet 2014 og Høring - Nye likviditetskrav for finansforetak.
9 Net Stable Funding Ratio.

markedsfinansieringen teller som stabil finansiering, se ramme side 39.

BANKENE BØR VÆRE ÅPNE OM SIN LIKVIDITETSSITUASJON

Større åpenhet om bankenes likviditet og finansieringsstruktur kan bidra til bedre likviditet og mer robust finansiering. Norges Bank anbefalte i Finansiell stabilitet 2014 at bankene publiserer LCR hvert kvartal. I tredje kvartal i år var det av de største norske bankene bare DNB Bank, SpareBank 1 SR-Bank, Sparebanken Vest og SpareBank 1 Nord-Norge som offentliggjorde LCR samlet for alle valutaer. DNB Bank offentliggjorde også LCR for dollar og euro. Ingen av bankene publiserte LCR i norske kroner. Finanstilsynet foreslår i den nye likviditetsforskriften at bankene hvert kvartal skal offentliggjøre LCR på totalnivå, i norske kroner og i andre signifikante valutaer.

Publiserer LCR hvert kvartal

	Samlet	NOK	Andre signifikante valutaer
DNB Bank	●	●	●
Nordea Bank Norge	●	●	●
SpareBank 1 SR-Bank	●	●	●
Sparebanken Vest	●	●	●
SpareBank 1 SMN	●	●	●
Sparebanken Sør	●	●	●
SpareBank 1 Nord-Norge	●	●	●

Publiserer ● Publiserer ikke ●

Bankene rapporterer allerede NSFR til Finanstilsynet basert på en beregningsmetode som er offentlig tilgjengelig på Finanstilsynets hjemmeside. Bankene bør også offentliggjøre denne indikatorverdien.

EU-regelverkets nye rapporteringskrav knyttet til likviditet, AMM («Additional Monitoring Metrics»), skulle etter planen innføres i 2015. Kravet er foreløpig utsatt til 2016, og den endelige utformingen er ikke klar. Når kravet er ferdig utformet, bør bankene publisere investorkonsentrasjon og innbetalinger og utbetalinger løpetidsfordelt, se Finansiell stabilitet 2014. Det vil gi innskytere og investorer bedre grunnlag for å vurdere bankenes likviditetsrisiko.

TEMA: KONSEKVENSER FOR BANKENES FINANSIERING VED ET BOLIGPRISFALL

Et bredt boligprisfall vil påvirke bankenes finansieringsbetingelser. OMF-kredittforetakene kan motstå et kraftig fall i boligprisene, men refinansieringskostnaden for OMF kan øke. Et boligprisfall vil trolig gi større utslag i refinansieringskostnaden for usikret finansiering.

Finansiering av boliglån med OMF har knyttet bankkonsernenes¹⁰ finansieringsbetingelser tettere til utviklingen i boligpriser. OMF er verdipapirer som utstedes av kredittforetak hovedsakelig med sikkerhet i boliglån med lav belåningsgrad.¹¹ Internasjonalt er denne finansieringsformen kjent som covered bonds.

Norske bankkonsern har siden 2007 finansiert deler av boligutlånene ved å utstede OMF. Store reserver av tilgjengelige boliglån på bankenes balanser, høy boligprisvekst og økt etterspørsel fra investorer etter antatt sikre plasseringer har bidratt til at omfanget av OMF-finansiering har økt betydelig de siste årene. Norske kredittforetak har utestående OMF-finansiering tilsvarende om lag 900 milliarder norske kroner, se figur 3.10. Det utgjør om lag 35 prosent av markedsfinansieringen til norske bankkonsern.

OMF ER EN ROBUST FINANSIERINGSKILDE

Høy sikkerhetsstillelse gjør OMF til en robust finansieringskilde. Verdien av tellende sikkerhetsmasse skal etter loven til enhver tid overstige verdien av utstedte OMF (balansekravet). Det er bare den delen av boliglånene som har lavere belåningsgrad enn 75 prosent, som teller med ved beregning av balansekravet.

Internasjonalt har covered bonds klart seg godt i kriser. I perioder med markedsuro svekker normalt markedslikviditeten for covered bonds seg mindre enn for usikrede bankobligasjoner. Sammenlignet med andre kredittobligasjoner handles OMF til lave risikopåslag både i det norske og det internasjonale markedet. De største norske kredittforetakene oppnår høyeste kredittvurdering på sine utstedelser.

¹⁰ Benevnelsen «bankkonsern» benyttes her om banker og OMF-kredittforetak. Benevnelsen «banker» benyttes om banker som eier OMF-kredittforetak. Med boligkredittforetak menes OMF-kredittforetak der majoriteten av sikkerhetsmassen består av boliglån.

¹¹ Se «Lov om finansieringsvirksomhet og finansinstitusjoner (finansieringsvirksomhetsloven)».

Hvor stor del av boliglånene som er overført til kredittforetakene, varierer mellom bankene. Om bankene avgir en stor andel av boliglånene med lav belåningsgrad, kan det øke risikoen for deres usikrede kreditorer ved at de minst tapsutsatte eiendelene blir beheftet. Bankene kan da måtte betale mer for usikret markedsfinansiering. På den annen side utvider muligheten for OMF-utstedelser tilgangen på finansiering. Det bidrar til å redusere den samlede likviditetsrisikoen i bankkonsernene, og dermed også risikoen for de usikrede kreditorer. OMF gir med andre ord bankkonsernene flere og mer stabile finansieringskilder. Gjennom felleseide kredittforetak har også mindre banker fått tilgang til internasjonale kapitalmarkeder.

Hittil ser det ikke ut til at økt beheftelse av bankkonsernenes eiendeler har gitt dyrere usikret markedsfinansiering. Risikopåslagene er blitt presset ned de siste årene, se figur 3.11 og kapittel 1. Det har bidratt til mindre forskjell mellom usikret finansiering og OMF. I det siste har risikopåslagene økt noe, og prisforskjellene mellom usikret og sikret finansiering har økt.

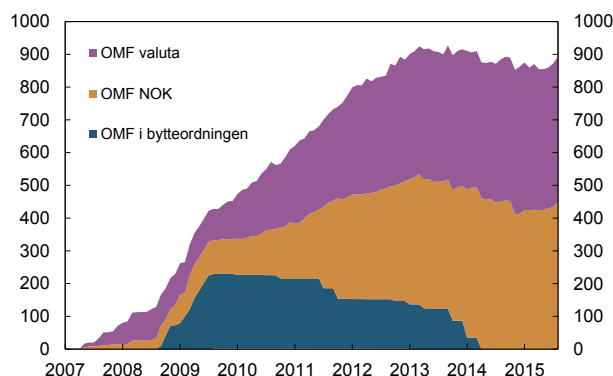
OMF SKAL TÅLE STORE BOLIGPRISFALL

Et fall i boligprisene vil redusere omfanget av boliglån som kan finansieres ved OMF. Boliglån som allerede er overført til boligkredittforetaket, vil også falle i verdi.

Figur 3.12 viser hvordan et boligprisfall kan redusere den tellende sikkerhetsmassen i et utvalg av norske boligkredittforetak.^{12,13} Siden et flertall av boliglånene har lav belåningsgrad, se figur 3.13, vil ikke endringen i boligprisene gi en proporsjonal endring i den tellende sikkerhetsmassen. Figur 3.12 viser at et boligprisfall på 10 prosent reduserer tellende sikkerhetsmasse med om lag 1 prosent, mens et boligprisfall på 40 prosent reduserer tellende sikkerhetsmasse med om lag 20 prosent.

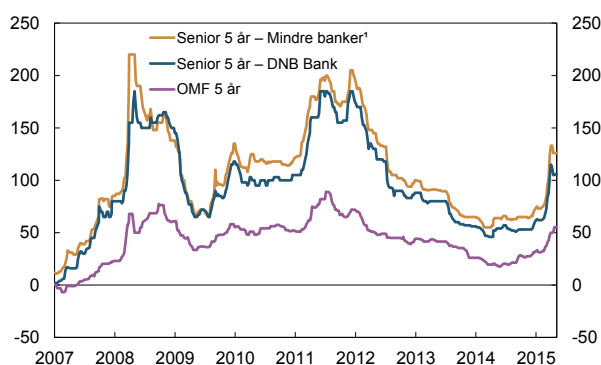
Verdien av sikkerhetsmassen er normalt vesentlig høyere enn utstedte OMF. Det kreves for å oppnå god kredittgradering. Gjennomsnittlig overpantsettelse for vårt utvalg av kredittforetak er om lag 30 prosent.

Figur 3.10 Utestående OMF-er utstedt av norske OMF-kredittforetak. Milliarden kroner. 1. april 2007 – 1. november 2015

Kilder: Stamdata, Bloomberg og Norges Bank

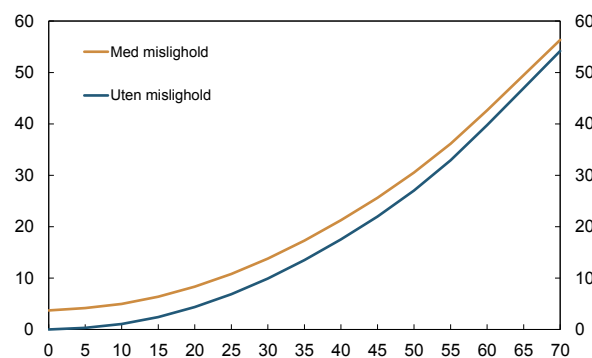
Figur 3.11 Risikopåslag obligasjoner. Differanse mot tremåneders NIBOR. Basispunkter. Uke 27 2007 – uke 45 2015

1) Banker med forvaltningskapital mellom 5 og 15 milliarder NOK som er ratet A av DNB Markets.

Kilder: DNB Markets og Norges Bank

Figur 3.12 Fall i tellende sikkerhetsmasse (y-akse) ved boligprisfall (x-akse). Prosent. Per 30. juni 2015

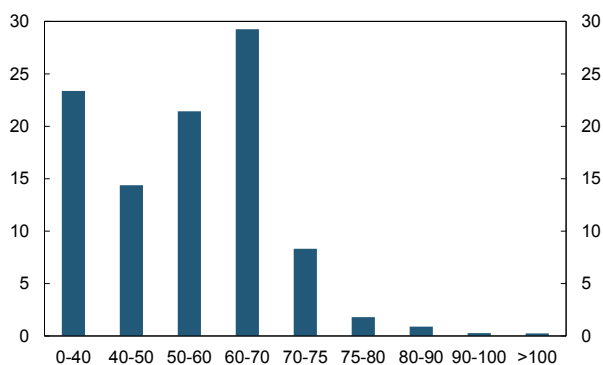

Kilder: Norske OMF-boligkredittforetak og Norges Bank

12 Utvalget dekker alle OMF-boligkredittforetak med forvaltningskapital over 10 milliarder norske kroner ved utgangen av 2014. Boliglån utgjør 97 prosent av den tellende sikkerhetsmassen i utvalget.

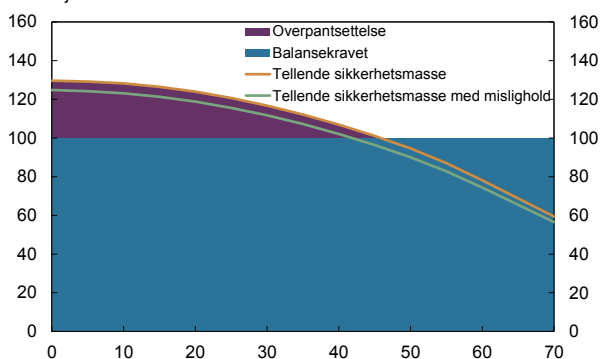
13 Misligholdte lån kan ikke inngå i den tellende sikkerhetsmassen. Den grønne kurven i figur 3.14 viser hvordan tellende sikkerhetsmasse reduseres dersom misligholdsraten er 3 prosent for lån med belåningsgrad opp til 60 prosent og 5 prosent for øvrige lån. Til sammenligning var misligholdsraten vel 6 prosent for lån til husholdninger under bankkrisen tidlig på 1990-tallet.

Figur 3.13 Boliglån i norske OMF-kredittforetaks sikkerhetsmasse. Fordelt etter belåningsgrad. Prosent. Per 30. juni 2015

Kilder: Norske OMF-boligkredittforetak og Norges Bank

Figur 3.14 Tellende sikkerhetsmasse og overpantsettelse (y-akse) ved boligprisfall (x-akse). Prosent av utestående OMF og prosentenheter. Per 30. juni 2015

Kilder: Norske OMF-boligkredittforetak og Norges Bank

Overpantsettelse gir investor ekstra sikkerhet og gjør det lettere for kredittforetakene å overholde balansekravet ved fall i boligprisene. Figur 3.14 viser at boligprisene kan falle om lag 45 prosent før kredittforetakene står i fare for å bryte balansekravet. I kombinasjon med økt mislighold vil et noe lavere fall i boligprisene være nok til at kredittforetakene kommer i konflikt med balansekravet.

Ved et kraftig boligprisfall kan redusert overpantsettelse føre til nedgradering av kredittforetaket. For å opprettholde overpantsettelsen vil kredittforetakene trolig forsøke å styrke sikkerhetsmassen. Det kan kredittforetakene gjøre ved å øke den tellende sikkerhetsmassen eller redusere utestående OMF-gjeld. En styrking av sikkerhetsmassen må finansieres. Det kan være vanskelig og kostbart i en situasjon med fallende boligpriser og svakere makroøkonomisk utvikling.

En løsning for kredittforetakene kan være å få direkte støtte fra eierbankene.¹⁴ Bankenes direkte forpliktelser overfor kredittforetakene varierer. Selv om ikke alle banker har direkte forpliktelser knyttet til å opprettholde overpantsettelsen i kredittforetakene, er det likevel rimelig å anta at de i den grad de evner, vil støtte kredittforetakene for å hindre nedgradering i en situasjon med boligprisfall.

Hvis bankene støtter kredittforetaket, kan den gjennomsnittlige risikoen på eierbankenes balanse øke. Et fall i boligprisene vil trolig også øke risikoen knyttet til bankenes øvrige eiendeler. Den økte risikoen på bankkonsernernes balanser kan dermed i større grad bli overført til eierbankenes usikrede kreditorer. Finansieringsbetingelsene for andre typer utlån enn boliglån med lav belåningsgrad kan derfor forverres mer sammenlignet med en situasjon uten OMF-finansiering.

¹⁴ Ny bankregulering og endringer i kredittvurderingsbyråenes metodikk for kredittgradering fordelsbehandler OMF i større grad enn tidligere relativt til usikrede bankobligasjoner. Det kan redusere eierbankenes sitt behov for å støtte kredittforetakene for å opprettholde kredittgraderingen.

LIKVIDITETSREGULERING

LCR (Liquidity Coverage Ratio) krever at bankene må holde en likviditetsportefølje som er tilstrekkelig til å møte forpliktelse som oppstår gjennom en 30 dagers tenkt periode med stress i finansieringsmarkedene. Porteføljen skal inneholde svært likvide eiendeler av høy kvalitet. LCR har to komponenter:

- Verdien av høylikvide eiendeler etter avkorting for antatt verdifall under stress
- Totale netto utbetalinger i stressperioden (forventede utbetalinger minus forventede innbetalinger, basert på forutsetninger om at markedsfinansiering ikke kan fornyes og at banken mister en del av innskuddene)

$$\text{LCR} = \frac{\text{Høylikvide eiendeler (a)}}{\text{Totale netto utbetalinger (b)}} \geq 100 \%$$

I regelverket fra EU¹ må banker oppfylle LCR samlet for alle valutaer. Det er ikke et presist krav om at banker skal oppfylle LCR per valuta fullt ut.

I EU startet innfasingen 1. oktober 2015, og kravet skal gjelde fullt ut fra 1. januar 2018. Finansdepartementet sendte i juni utkast til norske likviditetsregler på høring. Kravene samsvarer i hovedtrekk med det nye regelverket i EU.

¹ Se EU-kommisjonsforordningen av 10. oktober 2014.

NSFR (Net Stable Funding Ratio) krever at bankene skal finansiere lite likvide eiendeler med langsiktig finansiering. NSFR har to komponenter:

- Verdien av finansiering som antas å være stabil, blant annet egenkapital, langsiktig obligasjonsfinansiering og innskudd fra personmarkedet og små foretak, vektet etter grad av stabilitet (Available Stable Funding factors, ASF).
- Verdien av eiendeler og poster utenfor balansen som antas å kreve stabil finansiering, blant annet eiendeler som er pantsatt og utlån til kunder, vektet med definerte faktorer (Required Stable Funding factors, RSF).

$$\text{NSFR} = \frac{\text{Tilgjengelig stabil finansiering (a)}}{\text{Påkrevet stabil finansiering (b)}} \geq 100 \%$$

NSFR innføres i Basel III 1. januar 2018. NSFR er ennå ikke klart definert i EU-regelverket, og det er usikkert både når og i hvilken form kravet vil bli gjort gjeldende. Innen utgangen av 2016 skal EU-kommisjonen legge fram et forslag til lovtekst for NSFR for å innføre NSFR som et krav innen 2018.

4 SENTRALE MOTPARTER OG SYSTEMRISIKO

ØKT BRUK AV SENTRALE MOTPARTER	40	NYE UTFORDRINGER	42
SENTRALE MOTPARTER STYRKER FINANSIELL STABILITET	41	• Medsykliske marginkrav kan forsterke markedsure	43
		• Eksponering mellom sentrale motparter	43
		• Medlemskap i flere sentrale motparter kan gi for lave marginkrav	43

Finanskrisen tydeliggjorde flere svakheter ved markedet for derivathandel. EU-reguleringen EMIR¹ innfører blant annet krav om at standardiserte rentederivater gjøres opp gjennom sentrale motparter. Norske banker clearer rentederivater gjennom sentrale motparter i utlandet. Sentrale motparter har effektive prosedyrer for å håndtere motpartsrisiko. Eventuelle tap som oppstår, fordeles på deltakerne. Samtidig fører økt bruk av sentrale motparter til økt konsentrasjonsrisiko.

ØKT BRUK AV SENTRALE MOTPARTER

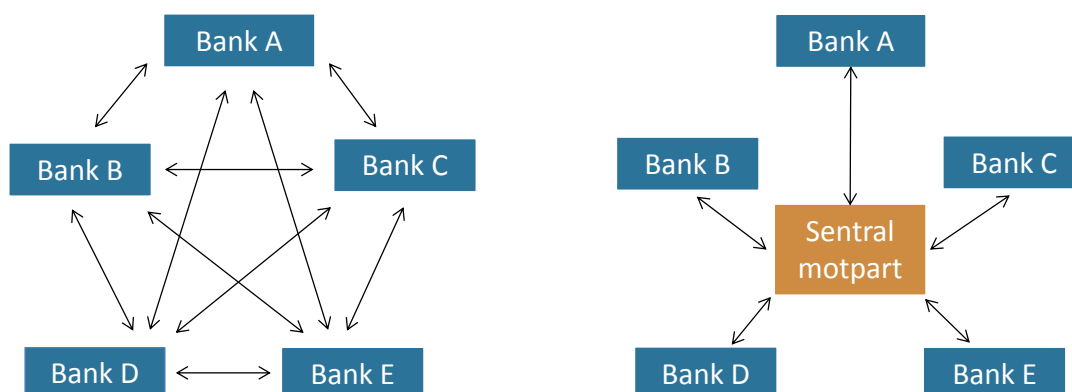
En sentral motpart trer inn i en handel mellom kjøper og selger, og blir motpart for begge parter, se figur 4.1. Den opprinnelige kontrakten erstattes av to nye: en mellom kjøper og den sentrale motparten, og en mellom selger og den sentrale motparten. Den sentrale motparten garanterer for oppfyllelse av handler i finansielle instrumenter den trer inn som part i (clearing). Partene i handelen vil ikke lenger ha risiko mot hverandre, men mot den sentrale motparten.

Finanskrisen viste at bilaterale handler med over-the-counter (OTC) derivater ikke var sikret med tilstrek-

kelige marginer. I tillegg hadde myndighetene liten mulighet til å holde oversikt over eksponeringene i markedet. I lys av erfaringene fra finanskrisen ble lederne i G20-landene enige om å styrke reguleringen av derivatmarkedene. Et viktig tiltak er at OTC-derivater i større grad skal gjøres opp gjennom sentrale motparter. Det følges opp i USA gjennom Dodd-Frank Act og i Europa gjennom EMIR-reguleringen. Gitt at EMIR implementeres i Norge, vil det bli clearingplikt for norske banker på standardiserte rentederivater. Rentederivater er det klart mest handlede derivatet, se figur 4.2.

¹ Regulation (EU) No 648/2012 of the European Parliament and of the council of 4 July 2012 on OTC derivatives, central counterparties and trade repositories.

Figur 4.1 Sentrale motparter

For land som har innført EMIR, blir det etter planen clearingplikt på rentederivater våren 2016. Det gjelder derivater i euro, amerikanske dollar, britiske pund og japanske yen.² European Securities and Markets Authority (ESMA)³ foreslo 10. november 2015 at det innføres clearingplikt på enkelte rentederivater i norske kroner.⁴ Forslaget er sendt til EU-kommisjonen, som har tre måneder på å godkjenne det.

I dag gjør de norske bankene opp rentederivater både bilateralt og gjennom den britiske sentrale motparten SwapClear, som er en del av LCH.Clearnet Limited. Bankene benytter rentederivater i forbindelse med sin finansiering i valuta. DNB Bank ASA og Nordea Bank Norge ASA deltar direkte i SwapClear, sammen med flere andre nordiske banker. Bankene får høyere kapitalkrav dersom de gjør opp handler i finansielle instrumenter bilateralt enn gjennom en sentral motpart.⁵ En annen årsak til at norske banker benytter sentrale motparter ved oppgjør av OTC-derivater, er at handelsmotpartene krever det.

Oppgjør gjennom sentrale motparter har også økt fordi mange markedsplasser har innført krav om dette. Clearing av aksjer har vært obligatorisk på Oslo Børs fra 2010. Derivater handlet på Oslo Børs har vært gjort opp gjennom sentral motpart siden 2006. Norske aksjer og aksjederivater handles på flere markedsplasser, se figur 4.3. Flere sentrale motparter gjør opp handel av disse papirene og har dermed oppgjørsvirksomhet i norske kroner. Problemer i en av disse sentrale motpartene kan føre til at inngåtte handler ikke gjøres opp og at norske aktører påføres tap.

SENTRALE MOTPARTER STYRKER FINANSIELL STABILITET

Bruk av sentrale motparter bidrar både til at markedene fungerer i perioder med uro, og til at eventuelle tap håndteres på en forutsigbar måte.

En sentral motpart har i utgangspunktet en balansert posisjon. Eventuelle svingninger i kursen på aksjer eller derivater fører dermed ikke til risiko for tap for den sentrale motparten. Sentrale motparter er likevel

2 Se EU-kommisjonens pressemelding fra 6. august 2015.

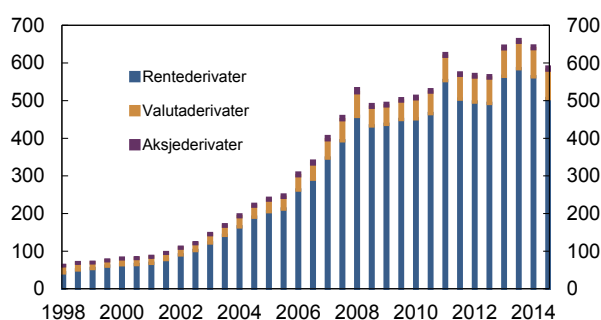
3 ESMA er det europeiske organet for tilsyn av verdipapirmarkedet.

4 Forslaget gjelder fast-til-flytende rentebytteavtaler (IRS) og fremtidige renteavtaler (FRA) i norske kroner, svenske kroner og polske zloty. Se ESMAAs pressemelding fra 10. november 2015.

5 Når EMIR er fullt ut implementert, vil det bli lavere kapitalkrav for eksponeringer mot kvalifiserte (EMIR-autoriserte) sentrale motparter enn ikke-kvalifiserte motparter.

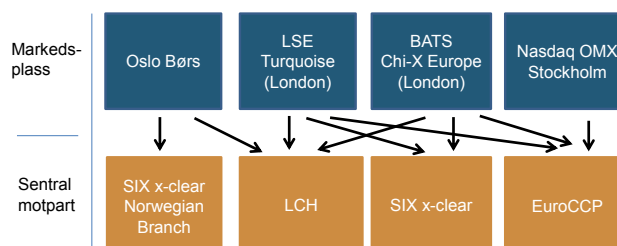
utsatt for en betinget markedsrisiko. Dersom en av partene ikke innfrir sin del av handelen, vil posisjonen til den sentrale motparten ikke lenger være balansert. Oppstår en slik situasjon, er den sentrale motparten forpliktet til å innfri handelen mot parten som ikke har feilet. Den sentrale motparten må erstatte den delen av handelen som har falt bort. En sentral motpart gjør dette ved å lukke posisjonen, det vil si at den inngår en ny avtale om kjøp eller salg av en tilsvarende posisjon. For å avgrense risikoen vil den sentrale motparten prøve å lukke posisjonen relativt raskt etter at en deltaker har feilet.

Figur 4.2 Markedet for OTC-derivater globalt. Pålydende utestående beløp. 1000 milliarder USD. 30. juni 1998 – 31. desember 2014

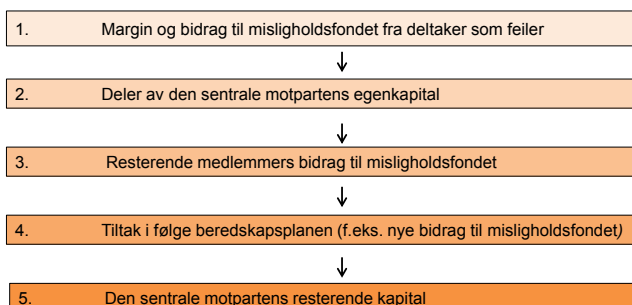

Kilde: Bank for International Settlements

Figur 4.3 Handel med og clearing av aksjer og aksjederivater i norske kroner

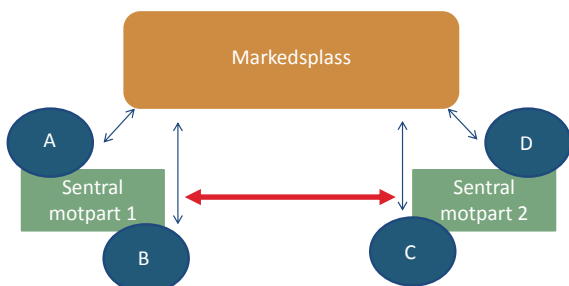

Figur 4.4 Eksempel på en sentral motparts finansielle forsvarsverk

Som sikkerheter for risikoen de påtar seg, krever sentrale motparter inn marginer og bidrag til et misligholdsfond. Tap som oppstår om en deltaker ikke innfrir sine forpliktelser, skal dekkes av marginene og bidragene til misligholdsfondet som er betalt inn av deltakeren som feiler. Hvis tapene overstiger den feilende partens innbetalte marginer og bidrag til misligholdsfondet, må de dekkes av egenkapitalen til den sentrale motparten. Deretter skal eventuelle tap dekkes av bidragene de andre deltakerne har betalt inn til misligholdsfondet, se figur 4.4.

Figur 4.5 Interoperabilitet

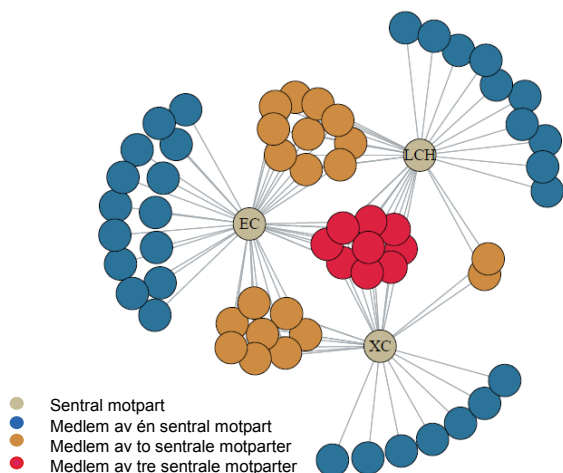

De fleste direkte deltakerne i en sentral motpart er store banker. Dersom en sentral motpart får så store tap at den må bruke hele misligholdsfondet til å lukke posisjonen, kan norske banker bli bedt om å betale inn mer til misligholdsfondet. Hvor store slike bidrag kan bli, følger av avtalene de sentrale motpartene har med deltakerne. Både overvåkings- og tilsynsmyndigheter og bankene selv må sørge for å ha god oversikt over eksponeringene mot sentrale motparter, og hvilke bidrag bankene kan bli bedt om å gi i en krise.

NYE UTFORDRINGER

Kravet om clearing har ført til at eksponeringene til markedsaktørene er blitt konsentrert i sentrale motparter. Det har ført til at systemviktigheten til sentrale motparter har økt.

Figur 4.6 Felles medlemmer

Sentrale motparter skal ha klare, forhåndsdefinerte prosedyrer for hvordan mislighold fra en deltaker skal håndteres. Sammen med krav til marginer og misligholdsfond bidrar det til lavere sannsynlighet for at problemer skal spre seg enn ved bilateralt oppgjør. Samtidig har kravene om bruk av sentral motpart ført til at eksponeringene til markedsaktørene er mer konsentrert enn tidligere. Konsentrasjonen er særlig stor ved oppgjør av OTC-rentederivater. Av alle OTC-rentebytteavtaler som gjøres opp gjennom en sentral motpart, er over 95 prosent i LCH.Cleernet⁶.

Økt bruk av sentrale motparter gir nye utfordringer. Under drøftes tre forhold som kan føre til at en sentral motpart påføres tap og at den finansielle stabiliteten svekkes.

Kilder: EuroCCP, SIX x-clear og LCH.Cleernet Limited

6 Se LCH.Clearnets hjemmesider.

MEDSYKLISKE MARGINKRAV KAN FORSTERKE MARKEDSURO

Marginkravene fra en sentral motpart avhenger av svingningene i markedene. En økning i marginkravet må normalt innfris i løpet av en time. Gjennom tilbakevirkningseffekter i markedet kan marginene virke medsyklisk: En deltaker som får høyere marginkrav, kan bli nødt til å selge finansielle instrumenter for å skaffe dekning for kravet. Salgene kan øke svingningene i prisene og igjen øke marginene. I en krise kan svingningene forsterkes ytterligere dersom den sentrale motparten lukker posisjoner fordi deltakerne ikke innfrir marginkravene. Siden slike økte marginkrav vil komme i perioder med markedsure og ramme flere deltakere i den sentrale motparten samtidig, kan konsekvensene bli alvorlige.

Medsykliske marginkrav er også en utfordring ved bilateral handel. Konsekvensene kan likevel bli større ved bruk av sentral motpart, på grunn av de klare reglene for når og hvordan marginkrav skal innbetales.

European Systemic Risk Board (ESRB) anbefaler at makrotilsynsmyndighetene sikrer at de sentrale motpartene tar tilstrekkelig høyde for medsykliske marginkrav. ESMA har kommet med retningslinjer som skal bidra til at marginkravene i normale tider ikke blir for lave.

EKSPONERING MELLOM SENTRALE MOTPARTER

Sentrale motparter har inngått avtaler som innebærer at medlemmer i ulike sentrale motparter kan handle med hverandre (interoperabilitet), se figur 4.5. Slike avtaler er inngått for aksjer og aksjederivater, men ikke for OTC-derivater. Når deltakere i ulike sentrale motparter kan handle med hverandre, kan likviditeten i markedet øke fordi en aktør får mulighet til å handle med flere motparter. Samtidig skaper eksponeringene mellom de sentrale motpartene risiko for at problemer smitter mellom de sentrale motpartene. Eksponeringer mot andre sentrale motparter er normalt større enn eksponeringene de sentrale motpartene har mot vanlige deltakere. Eksponeringene mellom sentrale motparter er resultatet av alle handler mellom medlemmene på tvers av de sentrale motpartene. Inngår for eksempel aktørene A og C en handel, vil den opprinnelige handelen mellom A og C erstattes av følgende handler: en handel mellom A og sentral motpart 1, en handel mellom C og sentral motpart 2 og en handel mellom de to sentrale motpartene.

ESMA har laget retningslinjer for hvordan eksponeringer mellom sentrale motparter skal håndteres.⁷ ESMA tillater for eksempel ikke at sentrale motparter bidrar i hverandres misligholdsfond. Reguleringen reduserer dermed risikoen for at tap smitter mellom de sentrale motpartene dersom en deltaker hos en av de sentrale motpartene feiler. I en alvorlig krise kan også en sentral motpart feile. Gjennom tilsyn og overvåking arbeider myndighetene i ulike land for å begrense risiko ved eksponeringer mellom sentrale motparter.

MEDLEMSKAP I FLERE SENTRALE MOTPARTER KAN GI FOR LAVE MARGINKRAV

Store banker er ofte medlem i flere sentrale motparter. Figur 4.6 viser hvordan medlemmene til LCH.Clearnet, SIX x-clear og EuroCCP fordeler seg mellom disse tre sentrale motpartene for clearing av aksjer og aksjederivater. De største nordiske bankene, som DNB, Nordea og Danske Bank, er medlem i både SIX og EuroCCP.

Dersom en bank misligholder samme type posisjon hos flere sentrale motparter, kan de sentrale motpartene bli nødt til å lukke posisjonene i markedet samtidig. Fordi de sentrale motpartene ikke kjenner bankens totalposisjon, kan prisendringene bli større enn de sentrale motpartene har antatt når de har beregnet størrelsen på marginene og bidragene til misligholdsfondene. I verste fall kan det gi store tap i de sentrale motpartene. Myndighetene i ulike land eller de sentrale motpartene selv bør derfor utveksle informasjon om posisjonene til deltakerne.

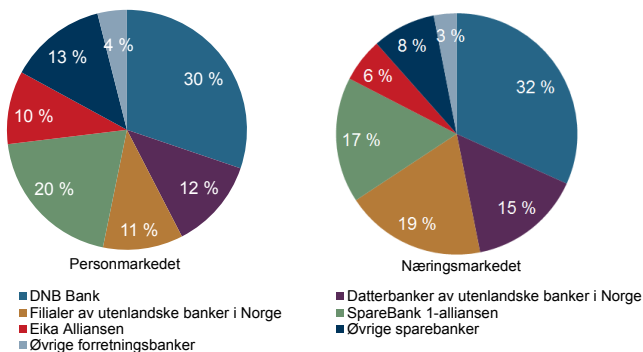
Til tross for at mye risiko konsentreres i sentrale motparter og at deres systemviktighet har økt, bidrar sentrale motparter til mer robuste finansielle markeder. For å sikre at sentrale motparter tar tilstrekkelig hensyn til risikoene, må myndighetene ha detaljert oppfølging og utstrakt samarbeid over landegrensene. Norske myndigheter deltar i overvåkingsgrupper (*colleger*) for flere sentrale motparter som er aktive i det norske verdipapirmarkedet.

⁷ Guidelines and Recommendations for establishing consistent, efficient and effective assessments of interoperability arrangements.

VEDLEGG 1

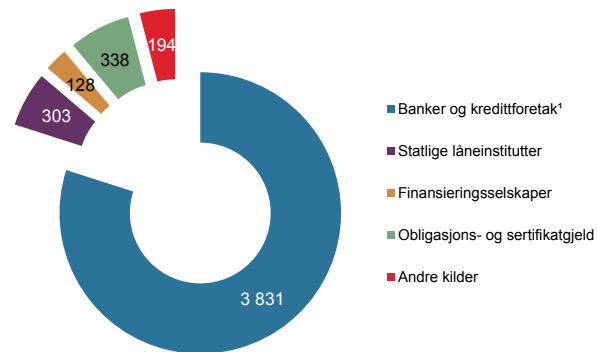
DEN NORSKE BANKSEKTOREN

Figur 1 Markedsandeler utlån i bankmarkedet.^{1,2}
Prosent. Per 30. juni 2015

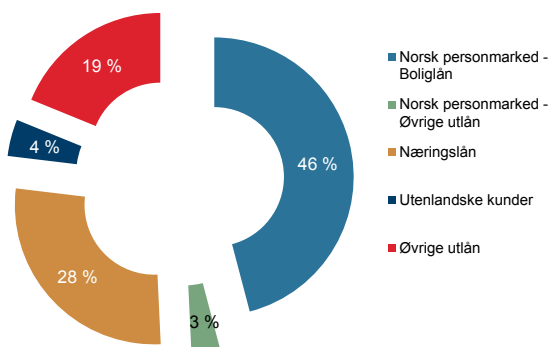
1) Alle banker og kredittforetak i Norge.
2) Se tabell 2.
Kilde: Norges Bank

Figur 2 Brutto innenlandsgjeld til publikum fordelt på kredittkilder.
Milliarder NOK. Per 30. juni 2015

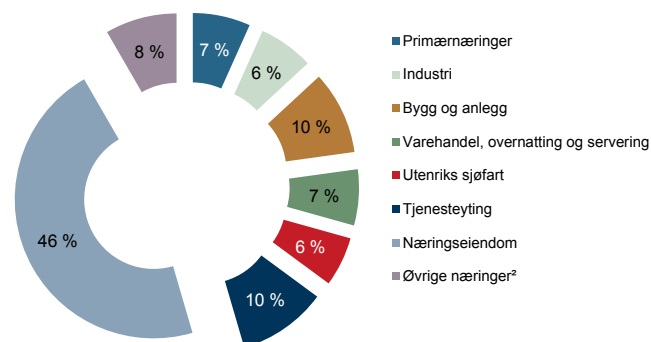
1) Alle banker og kredittforetak i Norge inkludert Eksportfinans.
Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 3 Utlån¹ fra alle banker og kredittforetak.
Prosent. Per 30. juni 2015

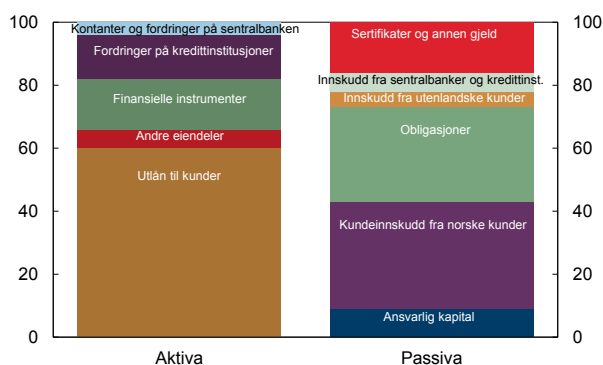
1) Totale utlån er 4 570 milliarder NOK.
Kilde: Norges Bank

Figur 4 Utlån til næringsmarkedet¹ fra alle banker og kredittforetak.
Prosent. Per 30. juni 2015

1) Totale næringslån er 1 264 milliarder.
2) Øvrige næringer inkluderer Oljeservice, Transport ellers, Forsyning og Utvinning av naturressurser. Oljeservice er her snevert definert.
Kilde: Norges Bank

Figur 5 Balansen¹ til norskeide banker og OMF-kredittforetak.²
Prosent. Per 30. juni 2015

1) Interne fordringer mellom banker og kredittforetak er ikke eliminert.
2) Alle banker og kredittforetak med unntak av filialer og datterbanker av utenlandske banker i Norge.
Kilde: Norges Bank

TABELL 1 STRUKTUREN I FINANSNÆRINGEN I NORGE PER 30. JUNI 2015

	Antall	Utlån (mrd. kr.)	Forvaltningskapital (mrd. kr.)
Banker (ekskl. filialer av utenlandske banker)	123	2 098	3 943
Filialer av utenlandske banker	12	474	769
Kredittforetak (inkl. filialer av utenlandske foretak)	29	1 482	1 915
Finansieringsselskaper (inkl. filialer av utenlandske selskaper)	46	144	160
Statlige låneinstitutter	3	307	315
Livsforsikringselskaper (ekskl. filialer av utenlandske selskaper)	13	52	1 253
Skadeforsikringselskaper (ekskl. filialer av utenlandske selskaper)	60	3	167
Memo: (Tall i milliarder kroner)			
Markedsverdi av aksjer og egenkapitalbevis, Oslo Børs	2 107		
Utestående innenlandsk obligasjons- og sertifikatgjeld	1 871		
Utstedt av offentlig sektor og statlig eide selskaper ¹	669		
Utstedt av banker	320		
Utstedt av andre finansinstitusjoner	467		
Utstedt av andre private foretak ¹	166		
Utstedt av utlendinger	249		
BNP Norge (2014)	3 150		
BNP Fastlands-Norge (2014)	2 527		

¹ Sammenlignet med fjorårets tabell er 122 milliarder kroner reklassifisert fra andre private foretak til offentlig sektor og statlig eide selskaper.

Kilder: Oslo Børs, VPS, Statistisk sentralbyrå, Finanstilsynet og Norges Bank

TABELL 2 BANKER OG KREDITTFORETAKS MARKEDSANDELER¹ I NORGE PER 30. JUNI 2015. PROSENT

	Brutto utlån til		Innskudd fra	
	Person-markedet ⁹	Nærings-markedet ¹⁰	Person-markedet ⁹	Nærings-markedet ¹⁰
DNB Bank ²	30,2	31,8	31,1	37,6
Datterbanker av utenlandske banker i Norge ³	12,2	15,1	9,1	13,3
Filialer av utenlandske banker i Norge ⁴	10,8	18,8	9,4	15,1
SpareBank 1-alliansen ⁵	19,9	16,8	18,7	14,8
Eika Alliansen ⁶	9,9	5,9	12,1	7,9
Øvrige sparebanker ⁷	13,1	8,5	13,8	9,3
Øvrige forretningsbanker ⁸	4,0	3,1	5,8	2,1
Sum	100,0	100,0	100,0	100,0
Totalmarked (i milliarder kroner)	2 251	1 264	1 043	592

1 Markedsandelene er beregnet ved å summere selskapsregnskapene til selskapene som inngår i de ulike gruppene.

2 DNB Bank, DNB Boligkreditt og DNB Næringskreditt.

3 Nordea Bank Norge, Santander Consumer Bank og Nordea Eiendoms-kreditt.

4 Danske Bank, Handelsbanken, Handelsbanken Eiendoms-kreditt, Skandiabanken + 8 andre filialer + 1 kredittforetak.

5 SpareBank 1 SR-Bank, SpareBank 1 SMN, SpareBank 1 Nord-Norge, Sparebanken Hedmark + de 11 andre sparebankene i SpareBank 1-alliansen, SpareBank 1 Boligkreditt, BN Bank og Bank 1 Oslo Akershus + 1 næringskredittforetak + 1 kredittforetak + 1 annet boligkredittforetak.

6 Eika BoligKreditt, Eika Kredittbank, 71 sparebanker og 3 forretningsbanker som er eiere i Eika Gruppen AS + 2 andre boligkredittforetak.

7 Sparebanken Vest, Sparebanken Vest Boligkreditt, Sparebanken Møre, Sparebanken Sør og Sparebanken Sogn og Fjordane + 13 andre sparebanker, 7 boligkredittforetak, 1 kredittforetak og 1 hybrid OMF-kredittforetak.

8 Eksportfinans, Storebrand Bank, Gjensidige Bank og Landkreditt Bank + 7 andre forretningsbanker og 4 boligkredittforetak + Kommunalbanken og 1 kommunekredittforetak.

9 Personmarkedet omfatter lønnstakere, pensjonister, trygdede og studenter.

10 Næringsmarkedet omfatter i hovedsak ikke-finansielle private foretak og personlig næringsdrivende.

Kilde: Norges Bank

TABELL 3 KREDITTGRADERING FRA MOODY'S,¹ FORVALTNINGSKAPITAL, REN KJERNEKAPITALDEKNING² OG EGENKAPITALAVKASTNING FOR NORDISKE FINANSKONSERN, DATTERBANKER I NORGE OG NORSKE BANKER PER 2. KVARTAL 2015. KONSERNTALL

	Kredittvurdering		Forvaltningskapital (mrd. kr.)	Ren kjernekapitaldekning (%)			Egenkapitalavkastning		
	Kortsiktig	Langsiktig		(med overgangsregel)	(uten overgangsregel)	Andel av delårsresultat med (%)	2013	2014	1.-2. kv. 2015
Nordea Bank	P-1	Aa3	6 002	10,8	16,0	100	11,0	11,6	13,7
Danske Bank	P-1	A2	4 068	N.A.	14,3	50	5,0	2,6	12,5
SEB	P-1	Aa3	2 826	10,5	17,2	100	13,1	15,3	12,8
Handelsbanken	P-1	Aa2	2 801	8,9	21,4	25	13,9	13,4	13,5
DNB	P-1	Aa2	2 642	13,0	14,0	50	13,1	13,8	14,1
Swedbank	P-1	Aa3	2 193	10,3	22,4	25	12,5	15,2	14,1
Nordea Bank Norge	P-1	Aa3	640	15,6	26,2	100	12,3	11,6	11,0
SpareBank 1 SR-Bank	P-1	A1	182	12,6	12,6	100	14,0	14,2	11,8
Sparebanken Vest	P-1	A1	151	12,5	13,4	100	11,7	13,7	12,2
SpareBank 1 SMN	P-1	A1	131	13,0	13,0	100	13,3	15,1	13,5
Sparebanken Sør	P-1	A1	99	12,8	12,8	100	12,3	10,1	10,0
Santander Consumer Bank	P(P-2)	A3	99	11,4	11,4	100	14,6	12,2	12,1
SpareBank 1 Nord-Norge	P-1	A1	85	13,8	13,8	100	13,0	12,2	11,7

1 Kredittgradering per 29. september 2015. Moody's skalaer: Kortsiktig: P-1, P-2,... Langsiktig: Aaa, Aa1, Aa2, Aa3, A1, A2,...

2 Andelen av delårsresultatet som inkluderes ved beregningen av ren kjernekapitaldekning, varierer fra institusjon til institusjon. Dess høyere andel av (positive) delårsresultatet som inkluderes, dess høyere ren kjernekapitaldekning. Ulike nasjonale regler, blant annet for innkonsolidering av livsforsikringsselskaper, medfører at norske finanskonserns rene kjernekapitaldekningstall ikke er direkte sammenlignbare med tall for andre nordiske finanskonsern.

Kilder: Bankenes nettsider og Moody's

TABELL 4 BANKENES¹ TAP PÅ UTLÅN² TIL ULIKE NÆRINGER OG SEKTORER I PROSENT AV UTLÅN TIL DE RESPEKTIVE NÆRINGENE OG SEKTORENE

Næringer	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Utlån i mrd. kr. 2014
Jordbruk, skogbruk og fiske	-0,55	-0,06	0,19	0,22	0,13	0,15	0,10	0,14	0,18	86,55
herav: Fiskeoppdrett, klekkerier	-0,17	-0,11	0,56	0,84	0,23	0,14	-0,03	0,12	0,09	13,04
Utvinning av råolje og naturgass	-0,05	0,00	0,00	0,13	0,02	0,06	0,39	-0,08	0,19	8,79
Industri og bergverksdrift	-0,28	0,10	0,45	0,86	0,71	0,66	0,71	0,18	1,04	68,75
herav: Industri				0,89	0,88	0,42	0,53	0,24	1,18	49,46
herav: Bygging av skip og båter				0,84	-0,08	2,67	2,04	-0,03	-0,02	12,46
Kraft- og vannforsyning, bygge- og anleggsvirksomhet	-0,18	0,12	0,42	0,62	0,65	0,59	0,60	0,57	0,60	126,01
herav: Bygge- og anleggsvirksomhet	-0,14	0,18	0,66	0,87	1,48	1,49	1,17	1,46	1,95	34,26
Varehandel mv. og overnattings- og serveringsvirksomhet.	0,09	0,21	0,52	1,38	0,35	0,76	0,34	0,58	0,80	68,41
herav: Varehandel og reparasjon av motorvogner	0,10	0,21	0,49	1,58	0,33	0,78	0,30	0,63	0,86	55,54
herav: Overnattings- og serveringsvirksomhet	0,03	0,29	0,42	0,43	0,46	0,67	0,48	0,35	0,54	12,87
Utenriks sjøfart og rørtransport	0,06	-0,05	0,09	1,43	1,37	1,66	2,10	2,08	1,40	51,57
Transport ellers og kommunikasjon	0,05	0,06	0,06	1,43	1,43	1,16	0,62	2,07	0,12	61,90
Forretningsmessig tjenesteyting og eiendomsdrift	-0,06	0,02	0,34	0,37	0,21	0,29	0,32	0,25	0,34	440,36
herav: Eiendomsdrift	-0,12	0,03	0,28	0,32	0,20	0,29	0,31	0,25	0,29	376,04
herav: Faglig, finansiell og forretningsmessig tjenesteyting				0,60	0,23	0,29	0,42	0,25	0,65	64,32
Tjenesteytende næringer ellers	0,14	0,10	0,22	0,38	0,56	0,14	0,36	0,15	0,81	29,49
Sum næringsmarkedet	-0,08	0,03	0,28	0,61	0,44	0,51	0,51	0,52	0,50	941,83
Personmarkedet	-0,01	0,04	0,07	0,12	0,15	0,14	0,11	0,12	0,07	944,60
Andre³	0,02	0,01	0,09	0,05	0,02	0,01	0,03	0,04	0,00	890,69
Sum utlån	-0,03	0,03	0,17	0,29	0,23	0,26	0,25	0,24	0,20	2777,12

1 Alle banker i Norge unntatt filialer av utenlandske banker.

2 Bokførte tap eksklusive endringer i gruppenedskrivninger/uspesifiserte tapsavsetninger.

3 Finansinstitusjoner, stat og trygdeforvaltning, kommunesektoren og utlandet.

Kilde: Norges Bank

**TABELL 5 MISLIGHOLDTE LÅN. ALLE BANKER OG OMF-KREDITTFORETAK.¹
VED UTGANGEN AV ÅRET**

År	Misligholdte lån. Prosent av utlån til sektor			Misligholdte lån. Prosent av utlån til publikum			
	Husholdninger	Foretak	Øvrige	Husholdninger	Foretak	Øvrige	Totalt
1990	4,87	7,63	3,07	3,08	2,56	0,10	5,74
1991	6,33	10,25	3,13	4,07	3,36	0,09	7,52
1992	8,20	11,50	1,94	5,19	3,92	0,05	9,17
1993	6,54	10,62	0,40	4,26	3,47	0,01	7,73
1994	4,79	6,89	0,68	3,18	2,16	0,02	5,36
1995	3,69	4,61	0,29	2,40	1,47	0,01	3,88
1996	2,82	3,29	0,40	1,85	1,05	0,01	2,91
1997	2,12	2,12	0,22	1,36	0,71	0,01	2,07
1998	1,49	1,33	0,06	0,94	0,45	0,00	1,40
1999	1,34	1,47	0,07	0,86	0,50	0,00	1,36
2000	1,25	1,42	0,08	0,79	0,50	0,00	1,29
2001	1,27	1,72	0,04	0,81	0,60	0,00	1,41
2002	1,27	3,46	0,08	0,84	1,14	0,00	1,98
2003	1,08	3,25	0,14	0,74	0,98	0,00	1,72
2004	0,82	1,79	0,10	0,59	0,49	0,00	1,07
2005	0,72	0,95	0,05	0,52	0,26	0,00	0,78
2006	0,57	0,70	0,07	0,39	0,21	0,00	0,60
2007	0,54	0,50	0,01	0,36	0,16	0,00	0,52
2008	0,77	0,85	0,01	0,49	0,30	0,00	0,79
2009	1,11	1,59	0,13	0,74	0,51	0,00	1,25
2010	1,21	1,84	0,12	0,81	0,57	0,00	1,39
2011	1,02	1,89	0,24	0,68	0,59	0,00	1,27
2012	0,98	1,81	0,72	0,66	0,56	0,02	1,23
2013	0,93	1,77	0,35	0,63	0,53	0,01	1,17
2014	0,81	1,51	0,10	0,55	0,45	0,00	1,00
2015 ²	0,71	1,35	0,12	0,48	0,40	0,00	0,89

1 OMF-kredittforetak inkludert fra 2005.

2 Per 30. juni 2015.

Kilde: Norges Bank

VEDLEGG 2

REGELVERKSPROSESSER

Område	Institusjoner og regelverk	Fremdrift
Verktøy for kriseløsning av banker	Financial Stability Board (FSB) – Krisehåndtering	FSB presenterte den 10. november 2014 en skisse for hvilke krav som skal stilles til tapbærende kapasitet (total loss absorbing capacity, TLAC) i store banker. Etter høring ble forslag til standard vedtatt av FSB og publisert 9. november 2015.
	EU – Bank Recovery and Resolution Directive (BRRD)	Kriseløsningsdirektivet har vært gjeldende i EU fra 1. januar 2015. «Bail-in» som krisehåndteringsverktøy (nedskrivning av lån og konvertering av egenkapital) vil tre i kraft fra 1. januar 2016. Banklovkommisjonen utreder innføring i norsk rett.
	EU – Innskuddssikring	EU har vedtatt en innskuddsdekning på 100 000 euro per innskyter. Den norske innskuddsgarantien er per i dag på 2 millioner kroner. Ny lov om innskuddssikring i Norge utredes av Banklovkommisjonen.
Krav til bankenes kapitaldekning, risikostyring og likviditet	Ny standardmetode og gulf for IRB-metode	Baselkomiteen har foreslått endringer i standardmetoden for kredittrisiko og gulf for kapitalkrav for IRB-banker relatert til de reviderte standardmetodene. Finanstilsynet og Norges Bank avga 27. mars 2015 felles høringsuttalelser til disse forslagene. Baselkomiteen har ikke ferdigbehandlet sakene.
	EU-regelverket CRR og CRD IV i Norge	Store deler av CRD IV/CRR-regelverket ble innført i norsk lovgivning fra 1. juli 2013. Reglene innebærer strengere krav til kvaliteten på ansvarlig kapital og innføring av ulike kapitalbuffer. Regelverket er blitt supplert med forskrifter.
	Uvektet kapitalandel	EU-kommisjonen skal etter råd fra Den europeiske banktilsynsmyndigheten (EBA) utarbeide en rapport til Rådet og Parlamentet innen utgangen av 2016. Rapporten skal inneholde et bindende minstekrav til uvektet kapitalandel eller ulike minstekrav for ulike forretningsmodeller som skal gjelde fra 1. januar 2018. Rapporten skal også se på justeringer i hvordan målet skal beregnes. Baselkomiteen skal i første halvår 2017 foreslå regler for minstekrav til uvektet kapitalandel i pilar 1.
	Risikovekter boliglån	Minstekravet til modellparameteren «tap gitt mislighold» (LGD) i IRB-bankenes boliglansmodeller ble satt til 20 prosent i 2014. Finanstilsynet lanserte også nye krav til kalibrering av IRB-bankenes boliglansmodeller med effekt fra 2015. Rekalibreringen innebærer blant annet at minstekravet til PD for enkeltlån økes til 0,2 prosent og at nivået for langsiktig gjennomsnittlig PD økes.
	Systemviktige banker	Finansdepartementet har fastsatt forskrift om identifisering av systemviktige institusjoner og utpekte DNB ASA, Nordea Bank Norge ASA og Kommunalbanken AS som systemviktige. Dette skal revurderes årlig. Institusjoner som har en forvaltningskapital på minst 10 prosent av Fastlands-Norges BNP, eller en andel av utlansmarkedet på minst 5 prosent, vil som hovedregel bli utpekt som systemviktige.
	Motsyklisk kapitalbuffer	Finansdepartementet fastsetter den motsykliske kapitalbufferen etter råd fra Norges Bank. 12. desember 2013 fastsatte Finansdepartementet bufferen til 1 prosent gjeldende fra 30. juni 2015. 18. juni 2015 besluttet Finansdepartementet å øke bufferen til 1,5 prosent gjeldende fra 30. juni 2016.
	Kvantitative likviditetskrav	EU-kommisjonen publiserte 10. oktober 2014 detaljerte regler (Delegated Act) for kravet til LCR. Den trinnvise innfasingen av LCR i EU startet 1. oktober 2015 og kravet skal gjelde fullt ut fra 1. januar 2018. Forslag til likviditetsregler for norske finansforetak har vært ute på høring. Baselkomiteen publiserte et forslag til NSFR i oktober 2014. Innen utgangen av 2016 skal EU-kommisjonen legge fram et forslag til lovtekst for NSFR, for å innføre kravet innen 2018.
	Utlån med pant i bolig	Finansdepartementet har fastsatt forskrift om krav til nye utlån med pant i bolig som gjelder fra 1. juli 2015 til 31. desember 2016. Forskriften bygger på tidligere retningslinjer fra Finanstilsynet. Nedbetalingslån skal ikke overstige 85 prosent av boligens verdi, låntaker må tåle en rentøkning på 5 prosentenheter, og det skal betales årlig avdrag på minst 2,5 prosent for lån som overstiger 70 prosent av boligens verdi. Inntil 10 prosent av verdien av innvilgede lån kan bryte med ett eller flere av kravene.
Tilsynsstruktur	Ny tilsynsstruktur i EU	Ny tilsynsstruktur for finanssektoren i EU fra 2011. 14. oktober 2014 ble det enighet mellom EU og EFTA/EØS-landene om hvordan de europeiske tilsynsorganene skal håndteres i EØS-avtalen. Løsningen må godkjennes av Stortinget.
	Bankunion i EU	Single Supervisory Mechanism (SSM), som overlater mye av tilsynsansvaret i eurosonen til ECB, trådte i kraft november 2014. En felles kriseløsningsmekanisme, Single Resolution Mechanism (SRM) og et tilhørende stabilitetsfond, Single Resolution Fund, ble vedtatt i hhv. april og mai 2014. Kriseløsning i SRM skal følge prinsipper og regler i kriseløsningsdirektivet BRRD.

NORGES BANK
Bankplassen 2, Postboks 1179 Sentrum, 0107 Oslo
www.norges-bank.no

Finansiell stabilitet 2015

